

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FILOZOFSKI FAKULTET
FACULTY OF PHILOSOPHY

RELACIJE IZMEĐU VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE, PORODIČNE ATMOSFERE I DRUŠTVENO NEPRIHVATLJIVIH PONAŠANJA MLADIH

MASTER RAD

Mentor:
Prof. dr Sanja Radetić Lovrić

Student:
Maja Sanković

Banja Luka, 2025. godine

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FILOZOFSKI FAKULTET
FACULTY OF PHILOSOPHY

RELATIONSHIPS BETWEEN VALUE ORIENTATION, FAMILY ATMOSPHERE, AND SOCIALLY UNACCEPTABLE BEHAVIORS AMONG YOUTH

MASTER THESIS

Supervisor:
Prof. dr Sanja Radetić Lovrić

Candidate:
Maja Sanković

Banja Luka, 2025. godine

Mentor: Prof. dr Sanja Radetić Lovrić, Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet

Relacije između vrijednosne orijentacije, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivih ponašanja mladih

Sažetak

Ovo istraživanje bavilo se ispitivanjem veze između vrijednosnih orijentacija mladih, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja, uz uvažavanje sociodemografskih obilježja. Polazni teorijski okvir zasnovan je na Schwartzovom modelu bazičnih vrijednosti, dok je porodična atmosfera posmatrana kroz dimenzije pozitivnih i negativnih odnosa u porodici. Uzorak je obuhvatio 583 ispitanika (29,2% muškog i 70,8% ženskog pola), većinom studenata prosječnog materijalnog statusa, koji pretežno žive u gradskim sredinama. Rezultati su pokazali da su društveno neprihvatljiva ponašanja negativno povezana sa univerzalizmom, sigurnošću, konformizmom, tradicijom i dobronamjernošću, dok su značajne razlike utvrđene u dimenzijama moći, stimulacije, tradicije i hedonizma. Porodična atmosfera bila je značajno povezana sa socijalno neprihvatljivim ponašanjem. Analize sociodemografskih obilježja pokazale su da žene teže univerzalizmu, sigurnosti i dobronamjernosti, dok muškarci ispoljavaju veću sklonost ka društveno neprihvatljivom ponašanju. Takođe, materijalni status bio je povezan sa težnjom ka moći, stimulaciji, tradiciji, hedonizmu i socijalno neprihvatljivom ponašanju, dok se broj iskrenih prijatelja izdvojio kao značajan prediktor vrijednosti sigurnosti. Dobijeni rezultati imaju teorijski značaj za dublje razumijevanje odnosa između socijalnih vrijednosti i porodične atmosfere sa društveno neprihvatljivim ponašanjem, te ukazuju na potrebu za daljim istraživanjima na širim i ujednačenijim uzorcima, uz uključivanje dodatnih sociodemografskih varijabli.

Ključne riječi: Schwartzov model bazičnih vrijednosti, socijalne vrijednosti, društveno neprihvatljivo ponašanje, porodična atmosfera, socioekonomski status, mladi

Naučna oblast: Društvene nauke

Naučno polje: Psihologija

CERIF klasifikacija: S260 – Psihologija

Ova master teza je dostupna za javnu distribuciju u okvirima licence nekomercijalnog autorstva (CC BYNC), kojom se dozvoljava svaka nekomercijalna upotreba, distribucija i reprodukcija na različitim medijima, pod uslovom da se navedu originalni autor i izvor.

Thesis supervisor: Prof. Sanja Radetić Lovrić, PhD, University of Banja Luka, Faculty of Philosophy

Relationships between Value Orientation, Family Climate, and Socially Unacceptable Behavior among Youth

Abstract

This study examined the relationship between youth value orientations, family atmosphere, and socially unacceptable behavior, while taking into account sociodemographic characteristics. The theoretical framework was based on Schwartz's model of basic values, whereas family atmosphere was analyzed through the dimensions of positive and negative family relations. The sample included 583 participants (29.2% male and 70.8% female), mostly students of average material status, predominantly residing in urban areas. The results indicated that socially unacceptable behaviors were negatively associated with universalism, security, conformity, tradition, and benevolence, while significant differences were found in the dimensions of power, stimulation, tradition, and hedonism. Family atmosphere showed a significant relationship with socially unacceptable behavior. Analyses of sociodemographic characteristics revealed that women scored higher in universalism, security, and benevolence, whereas men demonstrated a greater tendency toward socially unacceptable behavior. Furthermore, material status was associated with striving for power, stimulation, tradition, hedonism, and socially unacceptable behavior, while the number of close friends emerged as a significant predictor of the value of security. These findings have theoretical significance for a deeper understanding of the relationship between social values and family atmosphere with socially unacceptable behavior, and highlight the need for further research on broader and more balanced samples, with the inclusion of additional sociodemographic variables.

Key words: Schwartz's model of basic values, social values, socially unacceptable behavior, family atmosphere, socioeconomic status, youth

Scientific area: Social Sciences

Scientific field: Psychology CERIF

CERIF classification: S260 – Psihologija

This master thesis is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License (CC BY-NC), which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Zahvalnica

Vjerujem da nas dobre stvari sustižu onog trenutka kada odlučimo da učimo, rastemo i dajemo najbolje od sebe. Put kroz studije bio je isprepleten trdom, izazovima, ali i nebrojeno lijepim trenucima, kroz koje sam spoznala da vrijednost obrazovanja ne leži samo u knjigama, nego i u ljudima, iskustvima i svakodnevnim susretima.

Upoznala sam profesore koji su mi predavali, ali i one čija sam vrata otvorila samo iz radoznalosti i želje da naučim više. Nesebično su dijelili znanje i iskustvo koje ću rado pamtiti. Ali pamtiću i one tihe heroje - divno nenastavno osoblje, čiji su mali znaci dobrote i pomoć olakšali studiranje i učinili ga lijepim. Svako od njih, bio je jednako važan, na svoj način.

Studiranje mi je dalo mnogo više od znanja. Naučilo me strpljenju, disciplini i onome što je možda najvrijednije: da ne prestajem da postavljam pitanja i da se radujem novim iskustvima. U svemu tome krije se možda i najveća spoznaja - da svijet nije unaprijed iscrtana staza, nego put koji stvaramo svakim našim korakom i da je najljepši osjećaj primiti onoliko koliko smo spremni da damo.

Veliko hvala svima koji su bili dio ovog puta, naročito mojoj mentorki na znanju i podsticaju koji su poticali rast; i prijateljima koji su prolazili kroz izazove, ali i sve dijelili. Najveću zahvalnost dugujem svojoj porodici: jer ste oslonac i smisao, podsjetnik da sve ovo vrijedi, jer ima s kim da se dijeli.

Mojoj Minji, koja se uvijek i svemu više radovala nego što sam sama i svemu pristupala sa neskrivenim uzbuđenjem, čime je unosila radost i svjetlost u svaki moj korak.

Mami, koja me neumorno gurala naprijed, hrabrila i onda kada sam mislila da nešto nije za mene, i koja me učila da uvijek mogu ići dalje, iznad onoga što sam mislila da je moguće.

Tati, koji je uvijek i za sve imao razumijevanja, i u teškim trenucima znao reći da sve pronađe svoj put i vrijeme - a do tada: „sve svoje sa sobom nosim“.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. DRUŠTVENO NEPRIHVATLJIVO PONAŠANJE	2
1.1. Uloga i definicija socijalnih normi	2
1.2. Injunktivne, deskriptivne, subjektivne i kolektivne norme	2
1.3. Pojam i uzrok nastanka društveno neprihvatljivog ponašanja	4
2. SOCIJALNE VRIJEDNOSTI	5
2.1. Definisanje pojma socijalnih vrijednosti	5
2.2. Schwartzova teorija bazičnih vrijednosti	7
2.3. Schwartzov model bazičnih vrijednosti	8
2.4. Opis pojedinačnih vrijednosti prema Schwartzu	9
2.5. Pregled dosadašnjih istraživanja – odnos socijalnih vrijednosti i društveno neprihvatljivog ponašanja	11
3. PORODIČNA ATMOSFERA	13
3.1. Definisanje pojma porodična atmosfera	13
3.2. Odnos porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja	14
3.3. Pregled dosadašnjih istraživanja	15
4. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	17
5. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	17
6. CILJEVI I ZADACI ISTRAŽIVANJA	18
7. METOD ISTRAŽIVANJA	19
7.1. Uzorak i populacija istraživanja	19
7.2. Varijable i instrumenti istraživanja	19
7.2.1. Socijalne vrijednosti	20
7.2.2. Porodična atmosfera	20
7.2.3. Društveno neprihvatljivo ponašanje	21
7.2.4. Sociodemografske karakteristike	21
8. REZULTATI.....	22
8.1. Sociodemografske karakteristike uzorka	22
8.2. Pouzdanost skala	23
8.3. Vrijednosne orijentacije mladih i društveno neprihvatljiva ponašanja	23

8.4. Vrijednosne orijentacije mladih i porodična atmosfera	24
8.5. Društveno neprihvatljivo ponašanje mladih i porodična atmosfera	25
8.6. Vrijednosna orijentacija, porodična atmosfera i socijalno neprihvatljivo ponašanje mladih u odnosu na sociodemografske karakteristike	26
9. DISKUSIJA	30
10. LITERATURA	35
11. PRILOZI	49
12. BIOGRAFIJA	55

UVOD

U savremenom društvu, mladi se sve više suočavaju sa preplitanjem tradicionalnih vrijednosnih obrazaca i pomaka ka modernim orijentacijama, posebno u porodičnim odnosima i percepciji društveno neprihvatljivog ponašanja. Transformacija društva posljednjih godina i tokom tranzicije, oslabljena institucionalna podrška i ekonomska nesigurnost ostavili su trag na vrijednosni sistem mladih, pri čemu porodica i religija često ostaju primarne osovine socijalnog kapaciteta i sigurnosti (Kapidžić et al., 2019; Košarac & Kurteš, 2021).

Empirijska istraživanja na našim prostorima potvrđuju da mladi pokazuju izraženu orijentaciju ka religioznosti, tradicionalnim porodičnim vrijednostima i autoritarnim modelima ponašanja (Sulejmanović, 2024). Na primjer, u studiji Košarac i Kurteša (2021) ističu da, uprkos tendenciji mladih ka modernizaciji, rezultati i dalje naglašavaju prevladavajuće tradicionalne i patrijarhalne stavove, uz značajan procenat neutralnih odgovora koji reflektuje vrijednosnu neodlučnost nove generacije.

Porodična atmosfera, shvaćena kao kvalitet emocionalnih odnosa, komunikacije i podrške unutar porodičnog sistema, predstavlja ključan faktor u oblikovanju ličnosti i adaptacije adolescenata (Olson, 2000). Na taj način, porodica ostaje centralna instanca socijalizacije koja oblikuje vrijednosne obrasce i ponašajne sklonosti mladih.

Pod takvim okolnostima, važno je razumjeti kako se mladi pozicioniraju u odnosu na socijalne vrijednosti, porodičnu atmosferu i društveno neprihvatljivo ponašanje: da li i kako njihove vrijednosne orijentacije igraju ulogu u percepciji granica dozvoljenog i prihvatljivog. Fokusiranjem na vrijednosti kao osnovne motivacione principe, ovaj rad pruža priliku za dubljim razumijevanjem unutrašnjih faktora koji doprinose odstupanju od društveno prihvatljivih normi. Istovremeno, uključivanje porodične atmosfere, ali i sociodemografskih karakteristika, omogućava da se istraži na koji način ovi kontekstualni elementi dodatno oblikuju ponašanje, pružajući detaljniji uvid u njihove međusobne odnose. Rezultati bi mogli doprinijeti prevenciji i unapređenju društvenih odnosa, kroz bolje razumijevanje mladih i njihovih potreba.

1. DRUŠTVENO NEPRIHVATLJIVO PONAŠANJE

1.1. Uloga i definicija socijalnih normi

Ljudi u zajednici često se ponašaju na određen način, jer su naučeni šta se smatra prihvatljivim, iako nigdje ne postoje zvanična pravila. Takva očekivanja mogu se razlikovati od kulture do kulture, te ono što je pristojno i prihvatljivo u jednoj kulturi, u drugoj može biti neobično i strano. Kada se pojedinac ne ponaša u skladu sa onim što većina odobrava, često se suočava sa osudama ili odbacivanjem, dok oni koji se vode normama i ponašaju u skladu sa očekivanjima, nailaze na socijalno odobravanje i prihvatanje.

Socijalne norme predstavljaju kompleksan koncept koji u literaturi nailazi na saglasnost, ali i na značajne razlike u tumačenju. Većina autora ističe da norme imaju socijalnu dimenziju, da usmjeravaju donošenje odluka i da mogu imati uticaj na zdravlje i dobrobit pojedinaca (Cialdini & Trost, 1998; Lapinski & Rimal, 2005; Young, 2015; prema Legros & Cislighi, 2019). Dok jedni naglašavaju njihove pozitivne funkcije u očuvanju kooperacije i društvenog poretka, drugi skreću pažnju na ulogu normi u održavanju štetnih praksi, poput dječijih brakova ili diskriminacije (Mackie et al., 2015; Vaitla et al., 2017; prema Legros & Cislighi, 2019). S tim u vezi postoji shvatanje normi kao individualnih konstrukata, koje naglašava vjerovanja i emocije pojedinca (Cialdini et al., 1990; prema Legros & Cislighi, 2019), te njihovo posmatranje kao kolektivnih konstrukata, odnosno pravila i obrazaca ukorijenjenih u društvene strukture (Popitz, 2017; Sunstein, 1996; prema Legros & Cislighi, 2019). Oba pristupa nude vrijedne uvide, dublje razumijevanje psiholoških mehanizama i sagledavanje šireg društvenog i kulturnog konteksta (Burke & Young, 2011; Morris et al., 2015; prema Legros & Cislighi, 2019). Najpotpunije razumijevanje nastaje integracijom ovih perspektiva, jer upravo njihova međusobna povezanost objašnjava kako se norme formiraju, prenose i mijenjaju kroz vrijeme (Young, 2015).

1.2. Injunktivne, deskriptivne, subjektivne i kolektivne norme

U literaturi se socijalne norme dodatno dijele na injunktivne, deskriptivne i subjektivne. Injunktivne norme, odnose se na uvjerenja pojedinca o tome kakvo ponašanje društvo smatra poželjnim i očekivanim pa tako nose i moralnu dimenziju (Cialdini & Goldstein, 2004; Tajfel &

Turner, 2004; prema Chung & Rimal, 2016). S tim u vezi, pojedinac želi da se ponaša društveno prihvatljivo, kako bi se osjećao prihvaćeno u grupi koja odobrava takva ponašanja (Cialdini & Goldstein, 2004; prema Chung & Rimal, 2016). Primjer bi bio da pojedinac pomogne starijoj osobi da pređe ulicu, jer to većina ljudi odobrava. Deskriptivne norme, sa druge strane, odnose se na percepciju toga šta većina ljudi zapravo radi, bez obzira da li je takvo ponašanje odobreno ili nije, te na taj način pomažu pri donošenju odluke kako postupiti (Cialdini, et al., 1990; Cialdini & Trost, 1998; prema Chung & Rimal, 2016). Na primjer, ako pojedinac vidi da gotovo svi u autobusu koriste masku za lice, sklon je i sam da je stavi, jer mu to daje znak da je takvo ponašanje uobičajeno. Ili, ukoliko primijeti da većina ljudi baci ostatak cigarete na ulicu, i za njega može biti uobičajeno da se tako ponaša. Treća kategorija jesu subjektivne norme, koje označavaju percepciju važnih osoba i njihovih uvjerenja o tome šta bi trebalo da se uradi, te je ovakvo ponašanje često pod pritiskom (Ajzen, 1991; Park & Smith, 2007; prema Chung & Rimal, 2016). Na primjer, student može da vjeruje da preskakanje predavanja ne predstavlja problem (niske injunktivne norme), ali ako roditelji i bliski prijatelji naglašavaju važnost redovnog odlaska na predavanja, on će osjećati subjektivni pritisak da ipak prisustvuje predavanju.

Istraživanja pokazuju da ove različite vrste normi mogu djelovati nezavisno jedna od druge i svaka od njih na svoj način utiče na ponašanje (Chung & Rimal, 2016). Kolektivne norme se odnose na pravila i obrasce ponašanja koje cijela grupa održava i po kojima se vodi društvo ili zajednica (Lapinski & Rimal, 2005; prema Chung & Rimal, 2016). Na primjer, u školi na času može postojati nepisano pravilo da se pri javljanju podigne ruka, pa čak i ako neko lično ne smatra da je to važno, prilagodiće se ponašanju većine da bi izbjegao kritiku. Ponekad se, međutim, javlja nesporazum između stvarnih stavova većine i percepcije pojedinaca, što se naziva pluralističko neznanje (Katz & Allport, 1931; Krech & Crutchfield, 1948; O’Gorman, 1988; prema Chung & Rimal, 2016). To se dešava kada pojedinci pogrešno vjeruju da se njihova lična mišljenja razlikuju od stavova većine, iako su u stvarnosti slična (Chia & Sun, 2020). Na primjer, student može misliti da sve njegove kolege smatraju da je u redu da se kasni na predavanja, pa i sam kasni, iako većina zapravo smatra da to nije prihvatljivo. Ovaj primjer nas dovodi do zaključka da pluralističko neznanje nastaje iz pogrešne procjene stavova drugih, što može uticati na ponašanje pojedinaca i jačati nepravilne ili neželjene društvene norme (Chia & Sun, 2020).

1.3. Pojam i uzrok nastanka društveno neprihvatljivog ponašanja

Društveno neprihvatljivo ponašanje nije jednostavno definisati. Svaka kultura posjeduje vlastite običaje, vrijednosti i norme koje se razlikuju od drugih, pa samim tim i ono što jedna kultura smatra društveno neprihvatljivim ne mora važiti i za drugu. U literaturi se često spominju termini poput antisocijalnog, delinkventnog, devijantnog ili rizičnog ponašanja, pri čemu su razlike uglavnom u nijansama njihovog značenja.

Uopšteno, društveno neprihvatljivo ponašanje obuhvata postupke koji se smatraju štetnim ili uvredljivim za druge, ali i one koji na bilo koji način narušavaju javni red i mir. Takva ponašanja su različiti oblici vandalizma; bacanja otpada na nepredviđena mjesta; glasno ometanje javnog reda i mira (Brauer & Chaurand, 2009); agresija; nasilje; uznemiravanje; diskriminacija (Guo et al., 2022); govor mržnje; emotivno obojen govor; zadirkivanje; uvrede (Vehovar & Jontes, 2021). Često spominjana definicija društveno neprihvatljivog ponašanja odnosi se na: „ponašanja koja odstupaju od pravnih i moralnih normi društva, a koja često izazivaju spontanu ili organizovanu reakciju zajednice, kako bi se očuvale društvene vrijednosti“ (Koledin, 2016; prema Vujović & Petronić, 2020).

Ako se osvrnemo na koncept socijalnih normi, može se zaključiti da do društveno neprihvatljivog ponašanja često dolazi zbog sukoba između subjektivnih i kolektivnih normi, odnosno između onoga šta pojedinac smatra prihvatljivim i onoga šta je društveno prihvaćeno (Geisel, 1944). Osobe sklone ovakvim oblicima ponašanja obično pokazuju manjak povjerenja u druge ljude, ali i u vlastite sposobnosti. Ovi obrasci najčešće se dovode u vezu sa porodičnim okruženjem u kojem preovladava negativna emocionalna atmosfera, obilježena međusobnim nepoštovanjem i učestalim konfliktima među članovima porodice, što može značajno uticati na razvoj nesigurnosti i sklonosti ka problematičnom ponašanju (Koledin, 2016; prema Vujović & Petronić, 2020).

Pored porodične dinamike, na pojavu društveno neprihvatljivog ponašanja utiču i brojni drugi faktori, uključujući individualne psihološke karakteristike, društvene interakcije i uslove socijalizacije. Istraživanje Šincek i Ajduković (2012) pokazuje da najčešće roditelji utiču na pojavu ranih rizičnih ponašanja kod adolescenata, dok vršnjačke interakcije usmjeravaju njihov dalji razvoj. Ovo sugerise da je društveno okruženje ključno u oblikovanju onoga što se smatra prihvatljivim ili neprihvatljivim ponašanjem.

Ipak, ne treba zanemariti ni crte ličnosti na osnovu kojih potencijalno možemo predvidjeti koje osobe mogu da budu sklonije uključivanju u ovakva ponašanja. Tako su se Savjesnost i Agresivnost, iz modela Velikih pet, pokazale značajnim crtama. Nalazi ukazuju da su najčešće osobe sa niskom Savjesnošću i višom Agresivnošću podložnije društveno neprihvatljivim oblicima ponašanja. Savjesnost označava i nižu samokontrolu, dok se agresivnost odnosi na slabiju kontrolu impulsa, što u konačnici dovodi do zaključka da su ove crte dobri prediktori takvog ponašanja (Smederevac et al., 2010; prema Vujović & Petronić, 2020). Od suprotnih crta, Otpornost se pokazala kao značajan zaštitni faktor te osobe koje imaju dominantu ovu crtu, rjeđe se upuštaju u neprihvatljiva ponašanja. Ovakve osobe posjeduju socijalnu zrelost i obično su orijentisane prosocijalno i imaju dobru samokontrolu (Vujović & Petronić, 2020).

U konačnici, društveno neprihvatljivo ponašanje mladih treba posmatrati kao rezultat međudjelovanja ličnih karakteristika, vrijednosnih orijentacija (Schwartz, 2006), vršnjačkih uticaja (Deković, 1999), ali i šireg društvenog konteksta (Schwartz, 2006). Istraživanja pokazuju da su vrijednosti poput moći, hedonizma i lične koristi češće povezane sa spoljašnjim problemima u ponašanju, dok tradicionalne vrijednosti imaju zaštitnu ulogu kod unutrašnjih problema. Istovremeno, rizik se povećava kada mladi pripadaju grupama vršnjaka koje njeguju neprihvatljive obrasce ponašanja, ili kada izostaje uključenost u konstruktivne društvene aktivnosti (Majdak, 2023). Sve to govori u prilog tome da neprihvatljivo ponašanje nije samo individualni problem, već odraz porodičnih, vršnjačkih i društvenih okolnosti.

2. SOCIJALNE VRIJEDNOSTI

2.1. Definisanje pojma socijalnih vrijednosti

Na osnovu analize različitih definicija i tumačenja vrijednosti, može se reći da socijalne vrijednosti predstavljaju temelj socijalnog poretka, igrajući ključnu ulogu u formiranju pojedinačnih motivacija i kolektivne norme unutar društvenih zajednica. Uprkos tome što se termin koristi u svakodnevnom govoru, precizno određivanje samog pojma socijalnih vrijednosti ostalo je izazovno. Mnogi autori i istraživači nisu uspjeli da se usaglasе oko jedne univerzalne definicije socijalnih vrijednosti, zbog čega je iz svake naučne oblasti proisteklo nekoliko. Sociološki okvir ističe da su ove vrijednosti proizvodi društvenih interakcija i ne samo da

reflektuju, nego i oblikuju zajedničke ideale i očekivanja (Tsirogianni & Gaskell, 2011).

Jednu od ranijih definicija socijalnih vrijednosti dao je Rokeach (1973) prema kojoj pojedinac, na osnovu sopstvenih uvjerenja može da razluči koji način ponašanja je poželjniji i društveno prihvatljiviji u odnosu na suprotan način ponašanja. Iz toga proizilazi da socijalne vrijednosti služe kao polazna tačka koja usmjerava ponašanja, a uslovi socijalizacije, kao i društveni i kulturološki faktori, utiču na pojedinca da izgradi određeni sistem vrijednosti. Drugim riječima, može se reći da socijalne vrijednosti imaju motivacionu i normativnu komponentu, pri čemu motivaciona komponenta pokreće pojedinca na akciju, dok mu normativna pomaže da postavi jasnu granicu između društveno poželjnih i nepoželjnih ponašanja, ali ne samo kod sebe, nego i kod drugih (Lovrić, 2007).

Slično tumačenje imao je i Petz (1992) koji vidi vrijednosti kao stabilne, opšte ciljeve prema kojima pojedinac reflektuje ono što je društveno ili individualno prihvatljivo.

Skimina i saradnici (2019) razlikuju vrijednosne crte ličnosti (stabilne dispozicije) i vrijednosna stanja (aktivirana u specifičnim situacijama), naglašavajući da su ponašanja uglavnom rezultat dinamičkih interakcija ovih faktora, odnosno rezultate akcija pripisujuju faktorima unutar ličnosti.

Pregledom i analizom definicija mnogih poznatih imena iz ove oblasti, dolazimo do zaključka da su vrijednosti istovremeno način na koji pojedinac živi i njegove preferencije koje oblikuju ponašanje. One reflektuju ono što pojedinac preferira i kako nastoji da se ponaša, a izbor u konkretnim situacijama pokazuje da vrijednosti funkcionišu automatski kao motivacijski vodiči. Na osnovu svih navedenih definicija, može se reći da je tumačenje socijalnih vrijednosti veoma slično i da ih veći broj autora tumači kao pokretače ljudskog ponašanja, na osnovu kojih pojedinac gradi sistem vrijednosti koji mu omogućava da se prilagodi socijalnom kontekstu.

Ipak, ono u čemu se nisu usaglasili jeste pitanje o njihovoj trajnosti. Ilišin (2011) sugerise da se vrijednosti oblikuju kroz individualne, društvene i kulturalne faktora, zbog čega se važnost neke socijalne vrijednosti može mijenjati u zavisnosti od perioda života i mjesta življenja pojedinca. Istog mišljenja je i Milosavljević (2005) koji smatra da jedna ista vrijednost može biti podložna

promjeni u različitim vremenskim i prostornim okvirima. Neki, pak, naglašavaju da su vrijednosti čvrsto strukturisane unutar hijerarhije pojedinca i društva, te da usmjeravaju ponašanja u skladu sa unaprijed određenim ciljevima (Pantić, 1981). Novije istraživanje sugerise da vrijednosti uglavnom ostaju postojane tokom života, ali mogu doživjeti promjene, naročito u periodu rane odrasle dobi. Primjećuju se i razlike među generacijama. Na primjer, mlađe generacije poput milenijalaca, više naglašavaju značaj hedonizma, dok pojedine vrijednosti, kao što su postignuće i konformizam, zadržavaju stabilnost bez obzira na starosnu grupu (Leijen, 2025).

Ipak, najširu i sveobuhvatnu definiciju socijalnih vrijednosti dao je Schwartz (1992) koji je podijelio socijalne vrijednosti na deset osnovnih i grupisao ih u dvije bipolarne dimenzije. Istraživanja su potvrdila pouzdanost ovog modela, iako postoje manje kulturno specifične razlike u prioritetima vrijednosti, on ostaje primjenjiv i razumljiv u različitim kulturama (Coelho et al., 2019). Ovo istraživanje detaljnije će se baviti njegovim modelom socijalnih vrijednosti, o čemu će više riječi biti u daljem tekstu.

2.2. Schwartzova teorija bazičnih vrijednosti

Schwartzova teorija bazičnih vrijednosti opisuje da su bazične vrijednosti subjektivna uvjerenja pojedinca koja djeluju u afektu, a upravljaju ponašanjem tako što motivišu akcije kojima se ostvaruje određeni cilj (Schwartz, 2012; Witte et al., 2020).

Postoji šest glavnih karakteristika vrijednosti prema kojima one nisu samo apstraktne ideje, već uvjerenja koja su u vezi sa emocijama, te mogu izazvati snažan afektivni odgovor kada se aktiviraju (Schwartz, 1992, 2006a; prema Schwartz, 2012). Dalje, s obzirom na to da vrijednosti motivišu određena ponašanja, ljudi će nastojati da ih ostvare ukoliko im to vrijednost u koju vjeruju, nalaže. Treća karakteristika govori nam o tome da se vrijednosti mogu posmatrati izvan okvira određene situacije i konteksta. Tako, na primjer, ista vrijednost može biti jednako važna u privatnom, ali i društvenom okruženju. Ova karakteristika razlikuje vrijednosti od stavova, koji se uglavnom tumače u vezi sa određenom situacijom ili okolnostima, dok vrijednosti imaju univerzalniji karakter. Četvrta vrijednost odnosi se na to da vrijednosti služe kao kriterijum na

osnovu kojeg pojedinac procjenjuje ljude ili događaje, na primjer da li je nešto dobro ili loše. Ovaj proces procjene većim dijelom je nesvjestan i automatizovan, međutim postaje svjestan kada dođe do sukoba pojedinčevih vrijednosti i ponašanja. Peta karakteristika nalaže da su vrijednosti organizovane hijerarhijski, gdje taj redoslijed označava važnost koju određena vrijednost ima za pojedinca. Takva struktura omogućava da se osoba u određenim situacijama vodi onim što je za nju važnije. I posljednja karakteristika, govori da većina naših postupaka istovremeno utiče na više različitih vrijednosti. Na primjer, neka odluka može istovremeno podržavati jednu vrijednost, ali ugrožavati drugu pa se mora napraviti kompromis. Kako mi pravimo te kompromise (odnosno, kojoj vrijednosti damo prednost kada su one u sukobu) pokazuje koliko i na koji način naše vrijednosti oblikuju naše svakodnevne odluke i dugoročne planove (Schwartz, 2012).

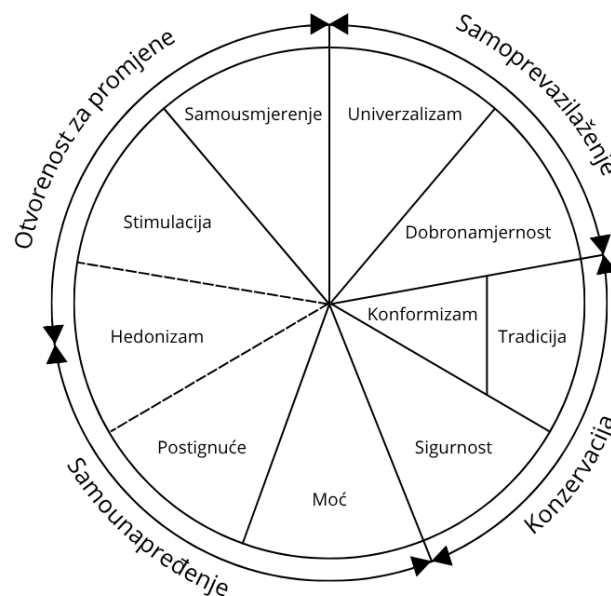
2.3. Schwartzov model bazičnih vrijednosti

Iz Schwartzove teorije bazičnih vrijednosti, iznikao je model koji obuhvata deset bazičnih vrijednosti i objašnjava motivacione osnove ljudskog ponašanja u različitim kulturnim sredinama. Model razlikuje dvije glavne dimenzije: Otvorenost za promjene (Samousmjerenje; Stimulacija) naspram Konzervacije (Konformizam; Sigurnost; Tradicija), te Samounapređenje (Hedonizam, Postignuće; Moć) naspram Samoprevazilaženja (Univerzalizam; Dobronamjernost). Rani Schwarzovi radovi (1992) razmatrali su i Duhovnost kao jednu od potencijalnih vrijednosti, čija bi suština bila potraga za smislom i unutrašnjim mirom. Ipak, značenje nije bilo dosljedno u različitim kulturama, zbog čega je izostavljena iz osnovnog modela.

Iako je podjela na deset vrijednosti korisna, one zapravo čine kontinuum. Sve su međusobno povezane kroz odnose konflikta i slaganja. Neke vrijednosti prirodno se podržavaju, dok su druge međusobno suprotstavljene zbog različitih ciljeva i posljedica (Schwartz, 1992; prema De Clercq, 2010). Na primjer, postignuće i moć često se međusobno nadopunjuju, dok postignuće i dobronamjernost mogu biti u konfliktu. Slično tome, težnja ka novinama i promjenama može biti u konfliktu sa očuvanjem tradicije, dok su tradicija i konformizam usklađeni. Ove veze su prikazane u kružnom modelu, gdje blizina vrijednosti označava njihovu sličnost, a udaljenost

njihovu suprotnost (Schwartz, 2012).

Prema Schwartzu (2012) postoji još jedna podjela vrijednosti, a to je na individualne i kolektivne vrijednosti, pri čemu u individualne spadaju: stimulacija; samousmjerenje; moć; postignuće; hedonizam; dok u kolektivne spadaju: dobronamjernost; tradicija i konformizam. Između njih, nalaze se univerzalizam i sigurnost te na taj način pripadaju i jednoj i drugoj grupi. Individualne vrijednosti usmjerene su ka sebi, odnosno pojedincu i ka ostvarenju ličnih želja i potreba, te se nalaze sa lijeve strane modela. Suprotno tome, kolektivne vrijednosti fokusiraju se na dobrobit zajednice i predstavljene su desnom stranom (Lovrić, 2007).

Ilustracija 1. Schwartzova struktura socijalnih vrijednosti (L. Sagiv & S. H. Schwartz, 2000, p. 180; prema De Clercq et al., 2008)

2.4. Opis pojedinačnih vrijednosti prema Schwartzu

1. Samousmjerenje - Samousmjerenje naglašava važnost donošenja odluka po principu vlastitih uvjerenja i interesa. Ono uključuje želju za nezavisnim mišljenjem, kreativnošću i slobodom izbora (Schwartz, 1992; prema Schwartz et al., 2001). Osobe koje visoko cijene ovu vrijednost radije će izabrati put koji im omogućava individualni rast, čak iako je taj put nepopularan.

2. Moć - Ova vrijednost se odnosi na želju za sticanjem i očuvanjem društvene pozicije iz koje je moguće upravljati resursima ili ponašanjima drugih ljudi. Njen smisao nije samo u prestižu, već i u osjećaju kontrole nad situacijama i ljudima (Schwartz, 1992). Moć može biti izražena kroz formalne funkcije, materijalno bogatstvo ili sposobnost da se utiče na odluke drugih (Schwartz, 1994).
3. Univerzalizam - Univerzalizam podrazumijeva brigu za dobrobit ljudi uopšte, i za očuvanje prirode. On obuhvata toleranciju, socijalnu pravdu i jednakost, bez obzira na kulturne ili etničke razlike (Schwartz, 1992; prema Schwartz, 1994). Ova vrijednost se povezuje sa težnjom ka smanjenju nepravde i zaštitom okoline.
4. Postignuće - Postignuće obuhvata nastojanje da se vlastite vještine i sposobnosti pokažu na način koji društvo priznaje i cijeni. U njenoj osnovi je motiv da se bude uspješan prema opšteprihvaćenim kriterijumima, što često uključuje takmičenje i poređenje sa drugima (Schwartz, 1992; prema Schwartz et al., 2001). Ljudi kojima je postignuće važno teže da ostave dobar utisak i potvrde svoju kompetentnost.
5. Sigurnost - Sigurnost obuhvata potrebu za stabilnim, harmoničnim i zaštitničkim okruženjem. To uključuje brigu o ličnoj sigurnosti, sigurnosti porodice i društvenom redu (Schwartz, 1992; prema Schwartz et al., 2001). Ljudi koji visoko cijene sigurnost izbjegavaju rizične situacije i preferiraju jasno definirana pravila.
6. Stimulacija - Stimulacija se odnosi na potrebu za promjenama, uzbuđenjem i izazovima koji čine život dinamičnim. Ljudi sa ovom vrijednošću traže iskustva koja im održavaju osjećaj živosti i intelektualnog angažmana (Schwartz, 1992; Schwartz, prema 1994). Monotonija i predvidljivost im mogu djelovati ograničavajuće, a tragaju za raznolikošću i novitetima.
7. Konformizam - Konformizam znači usklađivanje ponašanja s društvenim normama i izbjegavanje radnji koje bi mogle narušiti društveni poredak. Ljudi kojima je

konformizam važan nastoje da izbjegnu sukobe i odobrovolje autoritete (Schwartz, 1992). Na taj način se doprinosi predvidljivosti i sigurnosti u zajednici.

8. Tradicija - Tradicija podrazumijeva prihvatanje kulturnih i religijskih običaja koji su preneseni kroz generacije. Ona pruža osjećaj kontinuiteta i identiteta, te povezuje pojedinca s njegovom zajednicom (Schwartz, 1992; prema Schwartz, 1994). Naglašava poštovanje vrijednosti i vjerovanja koja se doživljavaju kao temeljna.
9. Hedonizam - Hedonizam stavlja naglasak na doživljavanje zadovoljstva i ugodnih emocija. To se može odnositi na uživanje u fizičkim, emocionalnim ili estetskim iskustvima koja podižu kvalitet svakodnevnog života (Schwartz, 1992). On se povezuje sa težnjom ka trenutnom užitku, bez nužnog odlaganja nagrada.
10. Dobronamjernost - Dobronamjernost se odnosi na nastojanje da se unaprijedi dobrobit bliskih osoba kroz pomoć, podršku i lojalnost. Ona se temelji na međusobnom povjerenju i osjećaju moralne obaveze prema ljudima iz vlastitog kruga (Schwartz, 1992). Za razliku od univerzalizma, fokus dobronamjernosti je na „bliskom okruženju“.

2.5. Pregled dosadašnjih istraživanja - odnos socijalnih vrijednosti i društveno neprihvatljivog ponašanja

Prema Schwartzovoj teoriji bazičnih vrijednosti, svako ljudsko ponašanje može se posmatrati kroz prikaz određenih vrijednosnih orijentacija. Kada je riječ o društveno neprihvatljivim oblicima ponašanja, istraživanja pokazuju da pojedine vrijednosti iz ovog modela imaju izraženiju povezanost sa takvim obrascima.

Koscielniak i Bojanowska (2019) došli su do rezultata da studenti koji više vrednuju moć, stimulaciju i hedonizam, ispoljavaju više nasilnog ponašanja, dok oni koji prioritet daju vrijednostima poput konformizma i tradicije, ne prijavljuju društveno neprihvatljiva ponašanja. U istom istraživanju autori ističu da vrijednosti poput univerzalizma, dobronamjernosti, tradicije i konformizma, kao i vrijednosti usmjerenih na sigurnost, pokazuju negativnu povezanost sa

stavovima prema interpersonalnom nasilju, a takođe se direktno odražavaju i na ponašanje. To bi značilo da su orijentacija ka samoprevazilaženju i očuvanju, povezane sa manjom sklonošću ka nasilju među ljudima, dok vrijednosti koje naglašavaju moć i stimulaciju korelišu sa većom pojavom interpersonalnog nasilnog ponašanja (Seddig & Davidov, 2018).

Kada govorimo o poslovnom radnom okruženju, vrijednosti usmjerene ka samoočuvanju i samoprevazilaženju (univerzalizam, dobronamjernost) djeluju kao faktori koji će spriječiti neetično ili nezakonito ponašanje, dok vrijednosti samounapređenja (hedonizam, postignuće, moć) doprinose njegovom podsticanju (Purc & Laguna, 2019).

U meta-analizi Feldmana i saradnika (2015) koja je proučavala koje vrijednosti motivišu i inhibišu kršenje zakona, a koja se zasnivala na šesnaest multikulturalnih uzoraka, autori su došli do rezultata da su vrijednosti hedonizam, postignuće i moć u negativnoj korelaciji sa univerzalizmom i dobronamjernošću, pri čemu će više etično ponašanje iskazati osobe okrenute ka univerzalizmu i dobronamjernosti. Dimenzija otvorenost za promjene uglavnom je bila pozitivno povezana sa neetičnim postupcima, iako se intenzitet te povezanosti razlikovao u zavisnosti od konteksta (Feldman et al., 2015).

U svojoj studiji Bilsky i Hermann (2016) ispituju veze između pojedinačnih vrijednosti, prihvatanja normi i učešća u društveno neprihvatljivom ponašanju. Upotrijebljena je Hermannova skala (Individual Reflexive Value - IRVIS), koja je kreirana prema spektru individualnih vrijednosti prema Schwartzovoj teoriji. Autori su došli do rezultata da osobe koje više cijene tradiciju i konformizam imaju manju vjerovatnoću da se upuste u društveno neprihvatljiva ponašanja. Nasuprot tome, osobe kojima su važne vrijednosti poput hedonizma i stimulacije, češće prijavljuju da su se ponašale protiv pravila i bile uključene u društveno neprihvatljiva ponašanja (Bilsky & Hermann, 2016). Ono što je zanimljivo jeste da su ove vrijednosti na suprotnim stranama modela. Jedna strana odnosi se na konzervaciju, a druga na otvorenost prema promjenama. Bilsky i Hermann (2016), autori iste studije, naglašavaju da upravo te krajnosti pokazuju koliko će neko biti skloniji društveno neprihvatljivom ponašanju. Borg i Hermann (2020) dobili su slične rezultate kada su u svojoj studiji ispitivali ponašanja koja su protiv zakona. Od ispitanika su tražili da izvijeste koliko često učestvuju u takvim

ponašanjima, među kojima su, pored ostalih, bili navedeni pljačka i izbjegavanje plaćanja karte. Kao i u prethodnim studijama, dobijeni rezultati ukazali su da, ispitanici koji često krše zakon, imaju viši skor na vrijednostima hedonizam i stimulacija, a manji skor na vrijednostima tradicija i konformizam, dok su ostale vrijednosti pokazale mali ili nedosljedan efekat (Borg & Hermann, 2020)

3. PORODIČNA ATMOSFERA

3.1. Definisanje pojma porodična atmosfera

Porodica se u savremenim istraživanjima posmatra kao dinamična primarna zajednica sa socijalnim ulogama, pravilima i granicama koje se stalno prilagođavaju razvojnim fazama i promjenama okruženja. U tom smislu, porodica nije statična struktura, nego proces u kojem se prepliću briga, socijalizacija i uzajamna podrška (Milić, 2001; prema Tomanović & Stanojević, 2024). Shodno tome, porodična atmosfera (negdje definisana i kao porodična klima) odnosi se na emotivni i psihološki ton svakodnevnog porodičnog života i uzima u obzir kako se članovi međusobno osjećaju, kako komuniciraju, koliko su povezani i u kojoj mjeri su prisutni neslaganje i napetost. Noviji istraživači je definišu kao “emocionalnu i psihološku atmosferu doživljenu unutar domaćinstva” (Morales Almeida & Nunes, 2024). Drugim riječima, može se posmatrati kao ugodan ili neugodan ambijent, koji proističe iz svakodnevnih obrazaca interakcije.

U empirijskim istraživanjima, jedna od najčešće korištenih operacionalizacija porodične atmosfere je Family Environment Scale (FES) koja obuhvata tri šire dimenzije: Odnose (povezanost, izražavanje, konflikt); Lični rast (npr. nezavisnost, postignuće i druge); i Održavanje sistema (npr. organizacija strukture i kontrola pravila). Ove dimenzije zajedno opisuju porodičnu atmosferu i omogućavaju da se ona kvantitativno procijeni (Moos & Moos, 2009; prema Rivers & Sanford, 2018). Tako na primjer, adolescenti koji svoju porodicu doživljavaju kao toplu, podržavajuću i povezanu (viši skor na FES skali) u manjoj su mjeri skloni povlačenju i izbjegavanju socijalnih kontakata. Takva porodična atmosfera im daje osjećaj sigurnosti i prihvaćenosti, zbog čega se lakše uključuju u odnose sa drugima. Osim toga, podrška

iz porodice doprinosi njihovom pozitivnijem doživljaju sebe i većem stepenu zadovoljstva osnovnim psihološkim potrebama (Tian et al., 2025).

Još jedan od zanimljivih prikaza porodične atmosfere jeste Olsonov Circumplex model, koji naglašava da kvalitet porodične atmosfere proizilazi prvenstveno iz kohezije, fleksibilnosti i komunikacije. Kohezija predstavlja stepen emotivne povezanosti među članovima, dok se fleksibilnost odnosi na spremnost članova da se prilagode promjenama. Kada se ove dimenzije kombinuju, dobijaju se različiti tipovi porodica. Tako imamo uravnotežene i funkcionalne, ali i one koje su rigidne, haotične ili pretjerano dezorganizovane. Uravnotežene porodice održavaju zdravu bliskost i umjerenu fleksibilnost, te obično imaju bolju komunikaciju i lakše se prilagođavaju životnim izazovima. Nasuprot tome, u neuravnoteženim porodicama otežano je održavanje stabilnih odnosa, što prati i niz poteškoća u komunikaciji i rješavanju problema (Burr, 1987). Iako je model stariji, on i danas ima široku primjenu u praksi te kliničkim psiholozima i psihoterapeutima pomaže da bolje razumiju porodičnu dinamiku (Wojciak & Olson, 2024).

3.2. Odnos porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja

Odnos između porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja već dugi niz godina bio je predmet istraživanja. Kao što je ranije bilo pominjano, poznato je da uslovi socijalizacije diktiraju usvajanje određenih socijalnih vrijednosti. Kada je to okruženje obilježeno nasiljem, hladnoćom ili opštom disfunkcionalnošću, dijete ne stvara osjećaj sigurnosti i podrške, što otežava njegov socio-emocionalni razvoj. U takvim uslovima povećava se vjerovatnoća da će adolescent tražiti alternativne načine potvrđivanja, često kroz oblike devijantnog ponašanja (Grinenko et al., 2023). Uslovi socijalizacije, ipak nisu izolovan faktor. Jednako je važan i model ponašanja koji roditelji predstavljaju svojoj djeci, jer djeca internalizuju takva ponašanja (Pierce & Bandura, 1977). Proces socijalizacije je osnovni mehanizam kroz koji pojedinac uči obrasce ponašanja, formira ličnost i usvaja vrijednosti karakteristične za svoje društveno okruženje (Abrams et al., 2010; Dullas et al., 2021). Većina tih obrazaca učenja odvija se kroz interakciju sa značajnim osobama, bilo da se radi o prihvatljivim ili neprihvatljivim oblicima ponašanja. S obzirom na to da su prve i najintenzivnije interakcije smještene u porodičnom okruženju, porodica se prepoznaje

kao primarno mjesto socijalizacije (Dullas et al., 2021; Nkhata & Mwale, 2016). Porodični odnosi i procesi, poput kvaliteta komunikacije, emocionalne podrške i stila roditeljstva, usko su povezani sa razvojem ličnosti u adolescenciji i njegovim budućim ishodima. Djeca koja su vaspitana u porodicama sa autoritativnim vaspitnim stilom, odnosno visokom toplinom i čvrstom kontrolom, ispoljavala su manje društveno neprihvatljivog ponašanja u poređenju sa djecom iz autoritarnih ili zanemarujućih porodica (Tkachenko, 2020). Struktuisane porodične rutine, podrška koju roditelji pružaju i odgovarajući stilovi vaspitanja, usmjeravaju adolescente u suprotnom pravcu od društveno neprihvatljivih ponašanja (Fosco et al., 2012). Negativna porodična atmosfera, koja se ogleda kroz nisku povezanost, konflikte u porodici, nestabilan način funkcionisanja, nisku adaptibilnosti i ekspresivnost (Kurock et al., 2022) može direktno da podstakne društveno neprihvatljivo ponašanje, ali i indirektno kroz narušavanje emocionalne regulacije i povećanje sklonosti ka nekontrolisanom izražavanju bijesa, čime dodatno slabi porodične odnose (Saladino et al., 2020). Tako dolazimo do zaključka da porodična atmosfera ima važnu ulogu u razvoju društveno neprihvatljivih ponašanja mladih. Nepovoljna i konfliktna porodična atmosfera povećava rizik od ispoljavanja takvih obrazaca, dok poboljšanje porodičnih odnosa i uopšteno atmosfere u porodici, može djelovati kao zaštitni faktor i ublažiti negativne uticaje drugih rizičnih faktora (Otto et al., 2021).

3.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Rana istraživanja upozoravala su na negativne efekte ponašanja koji proizilaze iz loše porodične atmosfere te dala do znanja da su takvi obrasci rizični za budućnost pojedinca, jer mogu prerasti u ozbiljnija ponašanja koja nisu u skladu sa društveno prihvatljivim normama (Henry et al., 1993). Zbog toga, kvalitet odnosa unutar porodice i porodična atmosfera, u velikom broju istraživanja ispostavili su se kao važan faktor koji utiče na vrstu vrijednosti koje se formiraju kod mladih i prenose od roditelja. Nedostatak roditeljskog nadzora i loš uzori koji daju roditelji (npr. pušenje, igranje igara na sreću i drugi) povezani su sa većim rizikom od društveno neprihvatljivog ponašanja kod djece, pri čemu autor naglašava da u tom smislu nije važna struktura porodice, nego kvalitet veze među roditeljima i djecom (Lobos, 2018). Ipak, neka istraživanja ističu da jednoroditeljske porodice ili porodice sa odsutnim roditeljima mogu izložiti djecu većem riziku od društveno neprihvatljivog ponašanja, zbog slabijih porodičnih struktura i smanjenog nadzora (Salazar & Verdeprado, 2020). Djeca iz dezorganizovanih porodica osjećaju intenzivne emocije,

ali ne pronalaze pravi način da ih ispolje, zbog čega se odlučuju na krađu, konzumaciju cigareta i alkohola (Putri, 2024; Ulfatun, 2021). U istraživanju koje su sproveli Saladino i saradnici (2020) rezultati sugerišu da su mladi koji su prijavili pozitivnu porodičnu atmosferu (bolje odnose sa roditeljima, veću podršku i kvalitetniju komunikaciju) pokazali manje društveno neprihvatljivih ponašanja, manje moralnog distanciranja i niže nivoe agresivnog ponašanja. Shodno tome, negativna porodična atmosfera, koju je Habibah (2011) u studiji podijelio u četiri grupe, a koja obuhvata: slab roditeljski nadzor; probleme u komunikaciji; nedostatak psihološke podrške i sukobe unutar porodice, dosljedno je povezana sa višim stopama negativnog i antisocijalnog ponašanja među mladima. Istraživanje je pokazalo da porodična disfunkcionalnost, nesloga i nizak nivo uključenosti roditelja čine djecu i adolescente podložnijim delinkvenciji, zloupotrebi psihoaktivnih supstanci i agresiji (Habibah, 2011), ali i da konfliktni odnosi među roditeljima vode ka češćem kršenju društvenih normi (Pusnita, 2021).

U porodicama u kojima vlada toplina, podrška i otvorena komunikacija, djeca imaju veće šanse da razviju osjećaj zahvalnosti, kompetentnosti i vještine nošenja sa frustracijama. Ovi elementi funkcionišu kao unutrašnji resursi koji adolescentima omogućavaju da se konstruktivno suočavaju sa stresom i izazovima svakodnevnog života. Na taj način, zdrava porodična atmosfera ne samo da smanjuje rizik od društveno neprihvatljivog ponašanja, već aktivno oblikuje prosocijalne obrasce i doprinosi pozitivnom razvoju ličnosti (Li & Li, 2022). Na osnovu svega navedenog možemo da zaključimo da je jasno da porodična atmosfera ima značajan uticaj na razvoj devijantnog ponašanja, ali važno je pomenuti da taj odnos nije uvijek direktan. On može biti posredovan individualnim karakteristikama poput samokontrole, sposobnosti suočavanja sa stresom i prisustvom podržavajućih ili problematičnih vršnjaka (Jiang et al., 2022). Takođe, porodična atmosfera djeluje u interakciji sa širim društvenim okruženjem, gdje izloženost devijantnim vršnjacima ili nepovoljnim uslovima u zajednici može dodatno pojačati ili pak umanjiti zaštitne efekte porodičnog okruženja (Gao et al., 2013). Iako se ovaj rad ne bavi detaljnije ovim faktorima, njihovo pominjanje je važno kako bi se bolje razumjela složenost uticaja porodične atmosfere na ponašanje mladih.

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Prethodna istraživanja pokazala su da su vrijednosti ključni prediktori različitih oblika ponašanja, uključujući društveno neprihvatljiva ponašanja, među kojima i agresivno. Na primjer, Schwartz i saradnici (2017) ističu da vrijednosti poput stimulacije i hedonizma doprinose preuzimanju rizika i društveno neprihvatljivom ponašanju, dok kolektivne vrijednosti poput konformizma ili tradicije imaju zaštitnu ulogu. Ipak, većina studija fokusirala se na određene oblike neprihvatljivih ponašanja, dok je odnos između socijalnih vrijednosti i šire definisanih društveno neprihvatljivih ponašanja, kao što su internet nasilje, seksualno neprihvatljiva ponašanja, konzumacija nedozvoljenih supstanci i drugih, bio manje istražen.

Štaviše, Beierlein i saradnici (2016) pokazali su da konzervativne socijalne vrijednosti mogu povećati neprijateljstvo prema manjinskim grupama, dok Schwartz (2017) naglašava da iste vrijednosti inhibiraju neprihvatljiva ponašanja. Ovi nalazi ilustruju prilično složen i često kontradiktoran efekat socijalnih vrijednosti na ponašanja, ali ne odgovaraju na pitanje kako ti odnosi funkcionišu kada se u obzir uzme i sociokulturalni kontekst, ali i porodična atmosfera. Osim toga, neki moderatorski faktori poput sociodemografskih karakteristika koje podrazumijevaju pol, socioekonomski status (SES) i mjesto stanovanja, još uvijek su prilično nedovoljno razjašnjeni u vezi sa društveno neprihvatljivim ponašanjem. Stoga postoji opravdanje za istraživanjem koje bi ispunilo ovu prazninu u znanju, posebno u odnosu na mlade ljude iz lokalnog konteksta.

HIPOTEZE

H1: Postoji značajna negativna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i njihove sklonosti ka društveno neprihvatljivom ponašanju.

H2: Postoji značajna negativna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i porodične atmosfere.

H3: Postoji značajna pozitivna povezanost između sklonosti ka društveno neprihvatljivom ponašanju i negativne (loše) porodične atmosfere.

H4: Postoji statistički značajna razlika u vrijednosnoj orijentaciji mladih, porodičnoj atmosferi i socijalno neprihvatljivom ponašanju u odnosu na sociodemografske karakteristike (pol, mjesto stanovanja, nivo obrazovanja, socioekonomski status, broj iskrenih prijatelja).

Argumentacija postavljenih hipoteza proizilazi iz ranije prikazanih teorijskih i empirijskih nalaza u ovom radu. Schwartzova teorija vrijednosti (Schwartz, 1992; 2012) naglašava povezanost vrijednosnih orijentacija sa obrascima ponašanja i socijalnom prilagođenošću, pa se pretpostavlja da mladi sa izraženijim prosocijalnim vrijednostima rjeđe pokazuju društveno neprihvatljiva ponašanja. Takođe, vrijednosne orijentacije se mogu oblikovati i kroz porodični kontekst, pa istraživanja (Elsayed, 2024; Pierce & Bandura, 1977) pokazuju da negativna porodična atmosfera (visok konflikt, niska kohezija, nedostatak podrške) umanjuje razvijanje prosocijalnih vrijednosti i povjerenja, čime se dodatno želi ispitati povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i porodične atmosfere. Nadalje, loša porodična atmosfera može direktno podsticati antisocijalno ponašanje kod adolescenata, ali i posredno kroz oslabljenu emocionalnu regulaciju i slabe porodične veze (Kurock et al., 2022; Saladino et al., 2020), zbog čega se pretpostavlja pozitivna povezanost između sklonosti ka društveno neprihvatljivom ponašanju i porodične atmosfere. Konačno, brojna istraživanja (Ivanova & Sulaimanova, 2019; Manstead, 2018; Radetić Lovrić, 2021; Sowan, 2023) pokazuju da sociodemografske karakteristike, poput pola, socioekonomskog statusa i mjesta stanovanja, mogu značajno uticati na vrijednosne orijentacije, kvalitet porodične atmosfere i izraženost društveno neprihvatljivog ponašanja, što opravdava i četvrtu hipotezu.

CILJEVI I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je da doprinese teorijskom razumijevanju odnosa između sistema socijalnih vrijednosti, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, naglašavajući Schwartzov model socijalnih vrijednosti i njegovu primjenu u domaćem sociokulturalnom kontekstu. Poseban doprinos istraživanja odnosi se na precizniju diferencijaciju efekta individualnih, kolektivnih i mješovitih socijalnih vrijednosti na društveno neprihvatljiva ponašanja, što može pomoći pri unapređenju postojećih teorijskih modela razumijevanja ljudskog ponašanja. Isto tako i na potencijalni doprinos porodične atmosfere i sociodemografskih karakteristika poput pola, SES-a, mjesta stanovanja, nivoa obrazovanja i broja iskrenih prijatelja

na sklonost ka društveno neprihvatljivom ponašanju. Ovo istraživanje će takođe popuniti praznine u literaturi, s obzirom na to da se većina prethodnih istraživanja bavila delinkventnim ili devijantnim ponašanjima, dok su socijalne vrijednosti povezane sa nepoštovanjem društvenih normi nešto manje istraživane.

U praktičnom smislu, nalazi istraživanja trebalo bi da budu od pomoći u osmišljavanju intervencija koje bi pomogle da se spriječi ovakav vid ponašanja među mladima. Dalje, precizno razumijevanje uticaja različitih socijalnih vrijednosti i sklonosti ka ovim ponašanjima omogućava psiholozima, nastavnicima i društvu da razviju edukativne i razvojne programe usmjerene na jačanje pozitivnih socijalnih vrijednosti (npr. konformizma, sigurnosti i univerzalizma) i smanjenje negativnih uticaja porodične atmosfere. Ovi rezultati mogu poslužiti kao osnova za dalja istraživanja koja bi uključivala longitudinalni pristup praćenju vrijednosti i ponašanja mladih kroz vrijeme.

METOD ISTRAŽIVANJA

7.1. Uzorak i populacija istraživanja

Ciljna populacija u ovom istraživanju su mladi starosne dobi od 18 do 35 godina. Ova starosna kategorija odabrana je jer se nalazi u razvojnoj fazi u kojoj se stabilizuju vrijednosti i oblikuju obrasci ponašanja.

Uzorak je prigodni, budući da su ispitanici bili regrutovani putem interneta, te su učestvovali oni koji su bili dostupni i motivisani za učešće. U okviru istraživanja je učestvovalo 583 ispitanika od čega je 170 muškog pola (29.2%) i 413 ženskog pola (70.8%). Uzorak je prikupljan tokom mjeseca aprila.

7.2. Varijable i instrumenti istraživanja

U ovom istraživanju, ključne varijable uključuju socijalne vrijednosti kao nezavisnu varijablu (mjerene putem Portrait Values Questionnaire (PVQ)); porodičnu atmosferu kao takođe nezavisnu varijablu (mjerenu pomoću ATMOS&BM-2002 skale), te sklonost ka društveno neprihvatljivom ponašanju kao zavisnu varijablu (mjerenu pomoću modifikovane SOCNEP&BM-99 skale), a u

sociodemografske varijable spadaju pol, dob, mjesto stanovanja (i sastav domaćinstva), obrazovni nivo ispitanika, bračni status, socioekonomski status (SES) i broj iskrenih prijatelja (osoba od povjerenja).

Socijalne vrijednosti

Kao što je ranije spomenuto, socijalne vrijednosti su osnovni pokretači akcija koje oblikuju naše ponašanje. Mjerene su putem Portrait Values Questionnaire (PVQ) upitnika, koji je baziran na Schwartzovom modelu socijalnih vrijednosti (Schwartz, 1992), a adaptiran na srpski jezik od strane Radetić Lovrić (2021, 2011). Ovaj instrument omogućava precizno razvrstavanje tih vrijednosti u dvije šire dimenzije, a to su: Otvorenost prema promjenama naspram Očuvanju i Samoprevazilaženje naspram Samounapređenju. Svaka od ovih dimenzija obuhvata specifične vrijednosti o kojima je bilo riječi u ranijem tekstu. PVQ se pokazao kao dobar izbor, jer ga karakteriše valjanost i u različitim kulturnim kontekstima (Schwartz et al., 2012), ali i visoka unutrašnja konzistencija (Cronbach alfa koeficijent između 0.75 i 0.85). Skala ima 21 tvrdnju, a sastoji se od opisa osoba i njihovih preferencija prema deset osnovnih tipova socijalnih vrijednosti. Karakteristične tvrdnje za ovaj instrument su: “On traga za svakom prilikom u kojoj može da se zabavi. Za njega je važno da radi stvari koje pružaju zadovoljstvo” ili “On je u potrazi za avanturom i voli da rizikuje. On želi da ima uzbudljiv život”. Ispitanici odgovaraju ocjenom od 1 do 5 u kojoj mjeri je osoba iz date stavke slična njima, pri čemu ocjena 5 izražava najjaču sličnost. Upitnik je sačinjen i u muškom i ženskom formatu, kako bi ispitanicima olakšao identifikaciju u skladu sa polnom ulogom.

Porodična atmosfera

Porodična atmosfera ispitana je putem skale ATMOS&BM-2002 (Milosavljević, 2002), a sastoji se od 16 tvrdnji. Skala je Likertovog tipa na kojoj ispitanici odgovaraju ocjenom od 1 do 5 u kojoj mjeri se slažu sa određenom tvrdnjom, pri čemu 5 izražava najjače slaganje. Karakteristične tvdnje su: „Roditelji ne razumiju svoju djecu“, „Dobri odnosi između roditelja i djece su puste želje“. U ranijim istraživanjima skala je pokazala zadovoljavajuću pouzdanost pri čemu je Cronbach alfa =.85, a u našem slučaju =.89. Veća suma dobijena na ovoj skali označava lošiju porodičnu atmosferu, a porodična atmosfera analizirana je kroz pozitivnu i negativnu dimenziju.

Društveno neprihvatljivo ponašanje

Društveno neprihvatljivo ponašanje je zavisna varijabla i biće mjereno pomoću Skale socijalno neprihvatljivog ponašanja (SOCNEP&BM-99), autora Milosavljevića (2002) koja je zbog pojave novijih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja modifikovana od strane Radetić Lovrić i Sanković (2025) u svrhu ovog istraživanja. Takođe, neka pitanja o nastavi su modifikovana, s obzirom na to da ih nije bilo prikladno koristiti na našem uzorku mladih, koji više ne pohađaju školu. Skala obuhvata ponašanja poput: konzumacije alkohola i psihoaktivnih supstanci; krađu; agresivno ponašanje i fizičke sukobe; učešće u igrama na sreću; internet nasilje; lažne profile i pornografiju. Primjer tvrdnje glasi: “Desi mi se da prisvojim nešto tuđe”, ili “Oduševljavam se kockom ili kartanjem u novac”, a zadatak ispitanik je da na skali Likertovog tipa označe u kojoj mjeri od 1 do 5 se ta tvrdnja odnosi na njih. Originalna verzija sastoji se od 23 pitanja te je pokazala visoku pouzdanost ($\alpha=.80$), dok je naša skala sačinjena od dodatnih 7, a ukupno 30 kako bi se obuhvatili svi tipovi društveno neprihvatljivog ponašanja svojstveni aktuelnom društveno-kulturnom kontekstu. Pouzdanost skale prema Cronbach alfa koeficijentu 0.836, što označava dobru pouzdanost.

Sociodemografske karakteristike

Sociodemografske karakteristike ispitanika prikupljene su putem upitnika koji je konstruisan od strane Radetić Lovrić i Sanković (2025). Upitnik se sastoji od deset pitanja, pri čemu ispitanici biraju jedan od ponuđenih odgovora ili upisuju odgovor u predviđeno polje. Upitnik obuhvata pol ispitanika (muški ili ženski); uzrast ispitanika (upisivanje odgovora); mjesto stanovanja (gradsko ili ruralno područje); ispitanik živi sa (porodicom; sam/a; nešto drugo); broj članova uže porodice (upisivanje odgovora); nivo obrazovanja (učenik/ica srednje škole; student/kinja; završen fakultet; stečeno naučno zvanje); radni status (zaposlen/a; nezaposlen/a; povremeno učešće u honorarnim poslovima); materijalni status (ispodprosječan; prosječan; iznadprosječan); broj iskrenih prijatelja/osoba od povjerenja (upisivanje odgovora).

REZULTATI

Sociodemografske karakteristike uzorka

U okviru istraživanja učestvovalo je 583 ispitanika od čega je 170 muškog pola (29.2%) i 413 ženskog pola (70.8%) (Tabela 1). Iz Tabele 1 može se vidjeti da je najveći broj ispitanika nezaposleno (43.6%) i zaposleno (37.7%), pretežno žive u gradskom području (80.4%), prosječnog su materijalnog statusa (83.2%), trenutno studiraju (60.7%) i imaju 3 i više iskrenih prijatelja (53.5%).

Tabela 1. *Sociodemografske karakteristike ispitanika*

		f	%
Pol	Muški	170	29.2
	Ženski	413	70.8
Radni status	Nezaposlen/a	254	43.6
	Povremeno u honorarnim poslovima	109	18.7
	Zaposlen/a	220	37.7
Materijalni status	Ispodprosječan	21	3.6
	Prosječan	485	83.2
	Iznadprosječan	77	13.2
Mjesto stanovanja	Gradsko područje	469	80.4
	Ruralno područje	114	19.6
Nivo obrazovanja	Učenik/ca sam srednje škole	94	16.1
	Student/kinja sam	354	60.7
	Završen fakultet	108	18.5
	Stečeno naučno zvanje	27	4.6
Broj iskrenih prijatelja	Nemam	22	3.8
	Od 1 do 2	249	42.7
	3 i više	312	53.5

Na osnovu rezultata prikazanih u Tabeli 2 može se zaključiti da se ispitanici djelimično slažu sa tvrdnjama koje se odnose na porodičnu atmosferu i rijetko sa socijalno neprihvatljivim ponašanjem. Takođe, na osnovu rezultata prikazanih u Tabeli 2 može se zaključiti da su kod mladih najizraženije dobronamjernost ($M=4.41$, $SD=0.65$) i univerzalizam ($M=4.00$, $SD=0.69$), dok je najmanje izražena moć ($M=2.55$, $SD=0.98$).

Tabela 2. Deskriptivni pokazatelji za skale

	M	SD
Porodična atmosfera	43.94	11.21
Socijalno neprihvatljivo ponašanje	51.03	13.77
Vrijednosne orijentacije mladih		
Samousmjerenje	3.94	0.73
Moć	2.55	0.98
Univerzalizam	4.00	0.69
Postignuće	3.53	0.97
Sigurnost	3.96	0.89
Stimulacija	3.45	1.01
Konformizam	2.75	0.94
Tradicija	3.69	0.90
Hedonizam	3.94	0.78
Dobronamjernost	4.41	0.65

Pouzdanost skala

Pouzdanost skala upotrijebljenih u istraživanju je ispitana na osnovu Kronbah alfa koeficijenta. Na osnovu vrijednosti Kronbah alfa koeficijenta može se zaključiti da skale porodična atmosfera i socijalno neprihvatljivo ponašanje imaju dobru pouzdanost, dok skala vrijednosnih orijentacija mladih ima zadovoljavajuću pouzdanost.

Tabela 3. Pouzdanost skala

	Broj stavki	Kronbah alfa koeficijent
Porodična atmosfera	16	0.89
Socijalno neprihvatljivo ponašanje	30	0.83
Vrijednosne orijentacije mladih	21	0.71

Vrijednosne orijentacije mladih i društveno neprihvatljiva ponašanja

Istraživanjem je ispitivano da li postoji značajna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i društveno neprihvatljivog ponašanja. Za ispitivanje navedenih povezanosti je primijenjena Pearsonova korelaciona analiza.

Na osnovu rezultata korelacione analize prikazane u Tabeli 4 može se zaključiti da značajna povezanost postoji između socijalno neprihvatljivog ponašanja sa moći, univerzalizmom, sigurnošću, konformizmom, tradicijom i dobronamjernošću. Na osnovu koeficijenta korelacije može se zaključiti da su, u svim slučajevima povezanosti male, gdje postoji pozitivna povezanost socijalno neprihvatljivog ponašanja sa moći, pri čemu sa porastom društveno neprihvatljivog ponašanja raste želja za moći. Negativna povezanost postoji između socijalno neprihvatljivog ponašanja sa univerzalizmom, sigurnošću, konformizmom, tradicijom i dobronamjernošću, gdje sa izraženijim društveno neprihvatljivim ponašanjem opada univerzalizam, sigurnost, konformizam, tradicija i dobronamjernost. Na osnovu dobijenih rezultata djelimično prihvatamo hipotezu H1 da postoji značajna negativna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i društveno neprihvatljivog ponašanja.

Tabela 4. *Povezanost vrijednosne orijentacije mladih i socijalno neprihvatljivog ponašanja*

	Društveno neprihvatljivo ponašanje
Samousmjerenje	-0.06
Moć	0.29**
Univerzalizam	-0.15**
Postignuće	0.01
Sigurnost	-0.22**
Stimulacija	0.11
Konformizam	-0.14**
Tradicija	-0.22**
Hedonizam	0.00
Dobronamjernost	-0.27**

*Statistička značajnost na nivou od 0.05, **Statistička značajnost na nivou od 0.01

Vrijednosne orijentacije mladih i porodična atmosfera

Istraživanjem je ispitivano da li postoji značajna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i porodične atmosfere. Za ispitivanje navedenih povezanosti je primijenjena Pearsonova korelaciona analiza.

Na osnovu rezultata korelacione analize prikazane u Tabeli 5 može se zaključiti da ne postoji značajna povezanost između porodične atmosfere i vrijednosne orijentacije mladih, što je

potvrđeno niskim vrijednostima koeficijenta korelacije. Na osnovu dobijenih rezultata odbacujemo hipotezu H2 da postoji značajna negativna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i porodične atmosfere.

Tabela 5. *Povezanost vrijednosne orijentacije mladih i porodične atmosfere*

	Porodična atmosfera
Samousmjerenje	0.01
Moć	0.10
Univerzalizam	0.05
Postignuće	0.08
Sigurnost	0.08
Stimulacija	0.08
Konformizam	-0.03
Tradicija	-0.10
Hedonizam	0.09
Dobronamjernost	0.00

*Statistička značajnost na nivou od 0.05, **Statistička značajnost na nivou od 0.0

Društveno neprihvatljivo ponašanje mladih i porodična atmosfera

Istraživanjem je ispitivano da li postoji značajna povezanost između sklonosti ka društveno neprihvatljivom ponašanju i porodične atmosfere. Za ispitivanje navedenih povezanosti je primijenjena Pearsonova korelaciona analiza.

Na osnovu rezultata korelacione analize prikazane u Tabeli 6 može se zaključiti da između porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja postoji značajna povezanost. Na osnovu vrijednosti koeficijenta korelacije može se zaključiti da je povezanost mala i pozitivna. Pozitivna povezanost ukazuje da sa porastom društveno neprihvatljivog ponašanja opada porodična atmosfera kod ispitanika. Na osnovu dobijenih rezultata prihvatamo hipotezu H3 da postoji značajna pozitivna povezanost između socijalno neprihvatljivog ponašanja i porodične atmosfere.

Tabela 6. *Povezanost socijalno neprihvatljivog ponašanja i porodične atmosfere*

Porodična atmosfera	
Socijalno neprihvatljivo ponašanje	0.27**

*Statistička značajnost na nivou od 0.05, **Statistička značajnost na nivou od 0.01

Vrijednosna orijentacija, porodična atmosfera i socijalno neprihvatljivo ponašanje mladih u odnosu na sociodemografske karakteristike

Istraživanjem smo ispitivali da li postoji statistički značajna razlika u vrijednosnoj orijentaciji mladih, porodičnoj atmosferi i socijalno neprihvatljivom ponašanju u odnosu na sociodemografske karakteristike (pol, mjesto stanovanja, nivo obrazovanja, materijalni status i broj iskrenih prijatelja). Za ispitivanje razlika u odnosu na pol i mjesto stanovanja je primijenjen t test nezavisnih uzoraka, dok je za ispitivanje razlika u odnosu na nivo obrazovanja, materijalni status i broj iskrenih prijatelja, primijenjena jednofaktorska analiza varijanse (ANOVA).

Na osnovu rezultata t testa prikazanih u Tabeli 7 može se zaključiti da značajna razlika u odnosu na pol postoji za univerzalizam, postignuće, sigurnost, dobronamjernost i društveno neprihvatljivo ponašanje, gdje su žene sklonije univerzalizmu, postignuću, sigurnosti i dobronamjernosti u odnosu na muškarce, dok su muškarci skloniji društveno neprihvatljivom ponašanju.

Tabela 7. *Razlike u odnosu na pol ispitanika*

	Ženski (N=413)	Muški (N=170)	t	p
Srednja vrijednost				
Samousmjerenje	3.96 ± 0.72	3.89 ± 0.76	1.00	0.31
Moć	2.50 ± 0.99	2.66 ± 0.93	-1.85	0.06
Univerzalizam	4.05 ± 0.66	3.90 ± 0.75	2.27	0.02*
Postignuće	3.59 ± 0.98	3.40 ± 0.93	2.18	0.02*
Sigurnost	4.11 ± 0.82	3.58 ± 0.96	6.66	<0.00*
Stimulacija	3.44 ± 1.01	3.49 ± 0.99	-0.56	0.57
Konformizam	2.75 ± 0.95	2.75 ± 0.91	0.00	0.99
Tradicija	3.68 ± 0.91	3.70 ± 0.88	-0.31	0.75
Hedonizam	3.94 ± 0.78	3.96 ± 0.79	-0.31	0.75
Dobronamjernost	4.48 ± 0.58	4.24 ± 0.78	4.04	<0.00*
Porodična atmosfera	44.24 ± 11.57	43.21 ± 10.28	1.00	0.31
Društveno neprihvatljivo ponašanje	48.12 ± 10.22	58.11 ± 18.10	-8.41	<0.00*

*Statistička značajnost na nivou od 0.05

Na osnovu rezultata t testa prikazanih u Tabeli 8 može se zaključiti da značajna razlika u odnosu na mjesto stanovanja postoji za moć i tradiciju, gdje su ispitanici iz gradskog područja željniji moći i manje su skloni tradiciji.

Tabela 8. Razlike u odnosu na mjesto stanovanja ispitanika

	Gradsko područje (N=469)	Ruralno područje (N=114)	t	p
	Srednja vrijednost			
Samousmjerenje	3.95 ± 0.73	3.89 ± 0.73	0.81	0.41
Moć	2.60 ± 0.99	2.32 ± 0.88	2.81	0.00*
Univerzalizam	3.99 ± 0.71	4.08 ± 0.60	-1.25	0.21
Postignuće	3.56 ± 0.98	3.43 ± 0.89	1.20	0.22
Sigurnost	3.94 ± 0.90	4.02 ± 0.86	-0.80	0.42
Stimulacija	3.46 ± 1.01	3.42 ± 1.01	0.37	0.70
Konformizam	2.74 ± 0.94	2.76 ± 0.92	-0.21	0.82
Tradicija	3.64 ± 0.92	3.87 ± 0.81	-2.46	0.01*
Hedonizam	3.95 ± 0.78	3.93 ± 0.77	0.15	0.88
Dobronamjernost	4.41 ± 0.68	4.43 ± 0.54	-0.31	0.75
Porodična atmosfera	43.93 ± 11.24	43.93 ± 11.14	0.00	0.99
Socijalno neprihvatljivo ponašanje	51.48 ± 14.07	49.19 ± 12.34	1.594	0.111

*Statistička značajnost na nivou od 0.05

Na osnovu rezultata ANOVA testa prikazanih u Tabeli 9 može se zaključiti da značajna razlika u odnosu na nivo obrazovanja postoji za univerzalizam, sigurnost i socijalno neprihvatljivo ponašanje. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za univerzalizam postoji značajna razlika između učenika srednje škole sa studentima ($p < 0.0005$), ispitanicima sa završenim fakultetom ($p = 0.004$) i ispitanicima sa stečenim naučnim zvanjem ($p = 0.015$), gdje su učenici srednje škole skloniji nižem univerzalizmu u odnosu na ostale grupe ispitanika. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za sigurnost postoji značajna razlika između učenika srednje škole sa studentima ($p < 0.0005$), gdje učenici srednje škole imaju nižu sigurnost u odnosu na studente. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za socijalno neprihvatljivo ponašanje postoji značajna razlika između učenika srednje škole sa studentima ($p < 0.0005$), ispitanicima sa završenim fakultetom ($p < 0.0005$) i ispitanicima sa stečenim naučnim zvanjem ($p = 0.001$), gdje su učenici srednje škole skloniji socijalno neprihvatljivom ponašanju.

Tabela 9. Razlike u odnosu na nivo obrazovanja ispitanika

	Učenik srednje škole (N=94)	Studiram (N=354)	Završen fakultet (N=108)	Stečeno naučno zvanje (N=27)	F	p
	Srednja vrijednost					
Samousmjerenje	3.82 ± 0.71	3.93 ± 0.76	4.02 ± 0.66	4.11 ± 0.76	1.63	0.18
Moć	2.58 ± 1.06	2.55 ± 0.95	2.59 ± 1.00	2.20 ± 0.91	1.23	0.29
Univerzalizam	3.68 ± 0.80	4.08 ± 0.64	4.00 ± 0.62	4.12 ± 0.82	9.27	<0.00*
Postignuće	3.44 ± 0.99	3.56 ± 0.97	3.54 ± 0.91	3.42 ± 1.14	0.49	0.68
Sigurnost	3.66 ± 1.04	4.07 ± 0.82	3.88 ± 0.89	3.81 ± 1.02	5.85	0.00*
Stimulacija	3.47 ± 1.06	3.48 ± 0.98	3.37 ± 1.01	3.42 ± 1.18	0.35	0.78
Konformizam	2.53 ± 1.03	2.82 ± 0.94	2.73 ± 0.81	2.61 ± 0.94	2.61	0.05
Tradicija	3.56 ± 0.96	3.70 ± 0.89	3.75 ± 0.86	3.64 ± 1.03	0.77	0.50
Hedonizam	3.97 ± 0.92	3.98 ± 0.72	3.83 ± 0.78	3.81 ± 0.95	1.27	0.28
Dobronamjernost	4.37 ± 0.69	4.43 ± 0.60	4.44 ± 0.73	4.27 ± 0.82	0.65	0.57
Porodična atmosfera	42.80 ± 11.76	44.66 ± 11.15	42.59 ± 10.68	44.44 ± 11.87	1.48	0.21
Socijalno neprihvatljivo ponašanje	58.62 ± 18.73	49.52 ± 11.59	50.32 ± 13.82	47.22 ± 11.20	12.39	<0.00*

*Statistička značajnost na nivou od 0.05

Na osnovu rezultata ANOVA testa prikazanih u Tabeli 10 može se zaključiti da značajna razlika u odnosu na materijalni status postoji za moć, stimulaciju, tradiciju, hedonizam i društveno neprihvatljivo ponašanje. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za moć postoji značajna razlika između ispitanika prosječnih primanja sa ispitanicima ispod ($p=0.014$) i iznadprosječnih primanja ($p=0.021$), gdje su ispitanici iznad i ispodprosječnih primanja željniji moći. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za stimulaciju postoji značajna razlika između ispitanika prosječnih primanja sa ispitanicima iznadprosječnih primanja ($p=0.007$), gdje je ispitanicima iznadprosječnih primanja potrebna veća stimulacija. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za tradiciju postoji značajna razlika između ispitanika prosječnih primanja sa ispitanicima iznadprosječnih primanja ($p=0.049$),

gdje su ispitanici iznadprosječnih primanja manje skloni tradiciji. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za hedonizam postoji značajna razlika između ispitanika prosečnih primanja sa ispitanicima iznadprosječnih primanja ($p=0.028$), gdje ispitanici iznadprosječnih primanja više uživaju u hedonizmu. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za socijalno neprihvatljivo ponašanje postoji značajna razlika između ispitanika prosječnih primanja sa ispitanicima ispodprosječnih primanja ($p=0.006$), gdje su ispitanici ispodprosječnih primanja skloniji socijalno neprihvatljivom ponašanju.

Tabela 10. Razlike u odnosu na materijalni status ispitanika

	Ispodprosječan (N=21)	Prosječan (N=485)	Iznadprosječan (N=77)	F	p
Srednja vrijednost					
Samousmjerenje	4.02 ± 0.69	3.92 ± 0.74	4.03 ± 0.70	0.79	0.45
Moć	3.09 ± 1.09	2.48 ± 0.96	2.80 ± 0.98	6.99	<0.00*
Univerzalizam	4.12 ± 0.58	3.99 ± 0.68	4.06 ± 0.75	0.60	0.54
Postignuće	3.71 ± 0.92	3.51 ± 0.96	3.64 ± 1.00	0.96	0.38
Sigurnost	3.88 ± 0.98	3.99 ± 0.87	3.75 ± 1.00	2.56	0.07
Stimulacija	3.83 ± 0.99	3.39 ± 1.00	3.76 ± 0.95	6.17	0.00*
Konformizam	2.71 ± 0.95	2.77 ± 0.93	2.62 ± 0.98	0.84	0.43
Tradicija	3.38 ± 0.90	3.73 ± 0.88	3.48 ± 1.01	3.97	0.01*
Hedonizam	3.73 ± 0.58	3.92 ± 0.78	4.16 ± 0.78	4.08	0.01*
Dobronamjernost	4.11 ± 1.04	4.43 ± 0.62	4.38 ± 0.70	2.44	0.08
Porodična atmosfera	47.38 ± 11.35	43.82 ± 11.18	43.74 ± 11.34	1.02	0.35
Socijalno neprihvatljivo ponašanje	59.66 ± 21.26	50.25 ± 13.31	53.59 ± 13.21	6.34	0.002*

*Statistička značajnost na nivou od 0.05

Na osnovu rezultata ANOVA testa prikazanih u Tabeli 11 može se zaključiti da značajna razlika u odnosu na broj iskrenih prijatelja postoji za sigurnost. Na osnovu post hoc testa utvrđeno je da za sigurnost postoji značajna razlika između ispitanika sa 1 do dva iskrena prijatelja i ispitanicima sa 3 i više iskrenih prijatelja ($p=0.027$), gdje ispitanici sa manjim brojem iskrenih prijatelja imaju veću sigurnost. Na osnovu dobijenih rezultata djelimično prihvatamo hipotezu H4 da postoje značajne razlike u vrijednosnoj orijentaciji mladih, porodičnoj atmosferi i socijalno neprihvatljivom ponašanju u odnosu na sociodemografske karakteristike.

Tabela 11. Razlike u odnosu na broj iskrenih prijatelja

	Nemam (N=22)	1-2 (N=249)	3 i više (N=312)	F	p
	Srednja vrijednost				
Samousmjerenje	3.95 ± 0.87	3.93 ± 0.76	3.95 ± 0.70	0.07	0.93
Moć	2.63 ± 1.29	2.51 ± 0.94	2.57 ± 0.98	0.34	0.71
Univerzalizam	3.87 ± 0.73	4.00 ± 0.70	4.02 ± 0.68	0.45	0.63
Postignuće	3.59 ± 1.10	3.56 ± 0.97	3.51 ± 0.96	0.24	0.78
Sigurnost	4.02 ± 1.05	4.06 ± 0.83	3.87 ± 0.93	3.38	0.03*
Stimulacija	3.06 ± 1.16	3.46 ± 0.95	3.47 ± 1.03	1.70	0.18
Konformizam	2.68 ± 0.79	2.72 ± 0.92	2.77 ± 0.97	0.20	0.81
Tradicija	3.63 ± 0.97	3.69 ± 0.90	3.69 ± 0.90	0.04	0.96
Hedonizam	3.61 ± 0.80	3.96 ± 0.77	3.95 ± 0.78	2.09	0.12
Dobronamjernost	4.22 ± 0.89	4.38 ± 0.65	4.45 ± 0.64	1.72	0.18
Porodična atmosfera	45.95 ± 12.19	44.41 ± 10.99	43.41 ± 11.32	0.91	0.40
Socijalno neprihvatljivo ponašanje	53.31 ± 15.97	49.84 ± 12.75	51.82 ± 14.36	1.74	0.17

*Statistička značajnost na nivou od 0.05

DISKUSIJA

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita povezanost vrijednosne orijentacije mladih, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, te provjere razlike u ovim varijablama u odnosu na pol, mjesto stanovanja, nivo obrazovanja i materijalni status. Dobijeni nalazi omogućili su šire razumijevanje odnosa između socijalnih vrijednosti i socijalnog funkcionisanja mladih, ali su i otvorili prostor za promišljanje o teorijskim i praktičnim implikacijama.

Prva hipoteza, koja je pretpostavila povezanost između vrijednosne orijentacije i socijalno neprihvatljivog ponašanja, u potpunosti je potvrđena. Iako su koeficijenti korelacije niski, značajnost povezanosti govori u prilog tome da vrijednosti ipak igraju određenu ulogu u oblikovanju sklonosti ka društveno neprihvatljivim obrascima. Nalaz da je društveno neprihvatljivo ponašanje u pozitivnoj korelaciji sa težnjom ka moći, a u negativnoj sa univerzalizmom, sigurnošću, konformizmom, tradicijom i dobronamjernošću, ide u prilog Schwartzovoj teoriji vrijednosti (Schwartz, 1992). Vrijednosti usmjerene na lične interese, poput moći, podstiču instrumentalno ponašanje koje može biti u sukobu sa društveno prihvaćenim

normama, dok vrijednosti orijentisane ka harmoniji i očuvanju kolektiva, predstavljaju zaštitni faktor. Istraživanja na sličnu temu potvrđuju da mladi koji imaju izraženije individualne vrijednosti poput okrenutosti ka vlastitim potrebama, traganjem za senzacijama i hedonizmu, češće pokazuju sklonost ka društveno neprihvatljivim ponašanjima u odnosu na one koji su se više okrenuli kolektivnim vrijednostima (Kubicki, 2020).

Iako postoji određena sličnost, rezultati druge i treće hipoteze pokazali su određene razlike. Naime, nije utvrđena povezanost između vrijednosne orijentacije i porodične atmosfere (H2), dok je značajna povezanost postojala između društveno neprihvatljivog ponašanja i porodične atmosfere (H3). Ovi nalazi ukazuju na to da vrijednosne orijentacije mladih nisu neposredno proistekle iz kvaliteta porodičnih odnosa, dok je socijalno ponašanje osjetljivije na porodični kontekst. Ovakvi rezultati mogu se posmatrati i kroz teoriju socijalnog učenja (Pierce & Bandura, 1977) prema kojoj djeca kroz model odraslih usvajaju obrasce ponašanja, ali ne nužno i vrijednosti, koje se formiraju u širem socijalnom i obrazovnom kontekstu. Međutim, neka istraživanja su pokazala da se i socijalne vrijednosti jednako usvajaju kao i ponašanja kroz svakodnevnu interakciju. Kada je porodična atmosfera pozitivna, djeca će prije usvojiti prosocijalne vrijednosti poput pomaganja drugima i empatije, dok to nije slučaj sa negativnom porodičnom atmosferom. U takvoj atmosferi, zbog čestih svađa i napetosti, djeca teže usvajaju pozitivne socijalne vrijednosti (Elsayed, 2024). Potencijalni razlog zbog kojeg u ovom istraživanju nisu dobijeni takvi rezultati može se djelimično objasniti time što nisu uzeti u obzir i drugi činioci koji oblikuju vrijednosti, kao što su uticaj vršnjaka i šire društveno okruženje. Vrijednosti koje pojedinac usvaja imaju važnu ulogu u oblikovanju načina razmišljanja, procjenjivanja i ponašanja. Iako je porodica značajan faktor za usvajanje vrijednosti, istraživanja pokazuju da vršnjaci takođe imaju snažan uticaj na razvoj socijalnih vrijednosti. Na velikom uzorku djece utvrđeno je da vrijednosti vršnjaka doprinose jačanju sličnih vrijednosti kod djece, te da preko njih mogu uticati i na ponašanje. Ovaj efekat bio je posebno izražen među djevojčicama, ali i među starijom djecom, naročito dječacima (Benish-Weisman, 2021). Takvi nalazi ukazuju na to da je za dublje razumijevanje formiranja vrijednosnih orijentacija potrebno posmatrati i širi socijalni kontekst, a ne samo porodičnu atmosferu.

Hipoteza koja je ispitivala razlike u vrijednosnoj orijentaciji, porodičnoj atmosferi i socijalno neprihvatljivom ponašanju u odnosu na sociodemografske karakteristike (H4) bila je djelimično potvrđena. Razlike prema polu pokazale su da žene imaju izraženije vrijednosti univerzalizma,

postignuća, sigurnosti i dobronamjernosti, dok su muškarci skloniji društveno neprihvatljivom ponašanju. Ovi nalazi u skladu su sa ranijim istraživanjima koja pokazuju da su žene, naročito u pomažućim profesijama, sklone empatiji, vrijednostima zaštite i brige prema drugima (Liu et al., 2019; Shmilovitz et al., 2020), dok muškarci češće uživaju u ponašanjima poput brze vožnje, nevezivanju pojasa u automobilu, korištenju mobilnog telefona za vrijeme vožnje i vožnji pod uticajem alkohola (Granié et al., 2020), igranju igara na sreću (Gomez-Baya et al., 2023). Jedno od potencijalnih objašnjenja je da muškarci kroz rizična ponašanja traže status, dok žene preferiraju stabilnost i sigurnost (Sowan, 2023).

Rezultati u odnosu na mjesto stanovanja pokazali su da su mladi iz gradskih područja više usmjereni ka moći i manje skloni tradiciji, što se može tumačiti urbanim kontekstom u kojem više dominira kompetitivnost, ali i slabljenje tradicionalnih obrazaca ponašanja. Drugim riječima, mladi se u većim sredinama više okreću sebi te su im važni uspjeh, uživanje i samopouzdanje, a otvoreni su i za nova iskustva i različite kulture (Gangopadhyay & Sikdar, 2016; Mičiulienė & Garškaitė, 2018; Ivanova & Sulaimanova, 2019). Mladi na selu, s druge strane, više drže do tradicije, porodice i zajednice, naglašavaju marljiv rad i stabilnost, pa su i skloniji zdravijem i praktičnijem načinu života (Gangopadhyay & Sikdar, 2016; Mičiulienė & Garškaitė, 2018; Ivanova & Sulaimanova, 2019).

Razlike prema obrazovanju i materijalnom statusu ukazale su na obrasce u kojima učenici srednje škole i mladi sa nižim materijalnim statusom pokazuju veću sklonost ka socijalno neprihvatljivom ponašanju i nižim vrijednostima univerzalizma i sigurnosti, dok ispitanici višeg obrazovanja i iznadprosječnog statusa pokazuju veći naglasak na hedonizmu i stimulaciji. Ovi nalazi mogu se opravdati slabijim osjećajem kontrole kod osoba nižeg socioekonomskog statusa (Manstead, 2018), ali zanimljiva su i objašnjenja koja proističu iz sljedećih studija. Naime, osobe koje nastave svoje školovanje, dolaze u kontakt sa različitim ljudima i kulturama, zbog čega se kod njih formiraju novi stavovi i ideje, a sve to ih podstiče da budu otvoreniji i spremniji na nova iskustva. Na taj način se kod njih razvijaju stimulacione vrijednosti koje ih vode ka novitetima i izazovima (Nikolaev, 2016; Jongbloed, 2018; Metin-Orta & Demirutku, 2020). Uz to, studije pokazuju da univerziteti pozivaju mlade na razvoj ličnih kompetencija i blagostanja, čime se dodatno jačaju hedonističke vrijednosti poput uživanja i zadovoljstva (Tran et al., 2021).

Rezultati su pokazali da je broj iskrenih prijatelja povezan sa Sigurnošću, pri čemu mladi sa 1 do 2 iskrena prijatelja doživljavaju veću važnost ove vrijednosti u odnosu na one sa 3 ili više iskrenih prijatelja. Ova razlika može se tumačiti kvalitetom prijateljskih odnosa, pri čemu manji broj iskrenih prijatelja može podrazumijevati užu, ali dublju i povjerljiviju mrežu socijalne podrške, što jača osjećaj sigurnosti kod pojedinaca. S druge strane, veći broj prijatelja ne podrazumijeva nužno i emocionalnu bliskost, pa se osjećaj sigurnosti relativno smanjuje. Ovi rezultati korespondiraju sa nalazima iz dosadašnjih istraživanja, koja ističu da prijatelji sa visokim nivoom iskrenosti i poštenja podstiču prosocijalno ponašanje, a ujedno smanjuju sklonost ka društveno neprihvatljivim postupcima (Tybur et al., 2020), dok bliski i povjerljivi odnosi jačaju poštovanje društvenih normi (Moisuc & Brauer, 2018). S druge strane, prijatelji koji sami pokazuju društveno neprihvatljivo ponašanje, mogu djelovati kao model i podstaći razvoj sličnih sklonosti, dok prijatelji sa niskim nivoom takvih ponašanja imaju zaštitni efekat (Gallupe et al., 2019; Tu et al., 2025). Na osnovu ovih nalaza, može se zaključiti da kvalitativni aspekt prijateljstava, a ne samo njihov broj, igra ključnu ulogu u oblikovanju vrijednosti i ispoljavanju društveno neprihvatljivih ponašanja.

Osim samog tumačenja nalaza, važno je osvrnuti se i na praktične implikacije. Iz ovakvih rezultata može se zaključiti da preventivni programi ne treba da budu usmjereni samo na smanjenje društveno neprihvatljivog ponašanja, nego i na jačanje zaštitnih faktora poput zdravije porodične atmosfere, ali i promovisanje vrijednosti poput dobronamjernosti i univerzalizma. To implicira važnu ulogu obrazovnog sistema i vršnjaka, jer su upravo to ključni konteksti u kojima mladi oblikuju vrijednosne orijentacije. Na nivou školskog konteksta, bilo bi dobro graditi mehanizme kojima pojedinac ostvaruje željena ponašanja, a koji ne uključuju agresiju i fizičko nasilje (Sorokoumova, 2023). Kada govorimo o porodičnoj atmosferi, nalazi dobijeni meta analizom sugerišu da preventivni programi daju najbolje rezultate kada se primjenjuju onda kada se društveno neprihvatljivo ponašanje već javilo i kada je postalo problematično. Takođe, naglašava da najefikasnije tehnike jesu pozitivna potkrepljenja i razumne posljedice (Leijten et al., 2019). Uzimajući u obzir da je riječ o mladim osobama, tretman kroz porodicu često može biti otežan, naročito kada su već zasnovali vlastite porodice. Zbog toga je od posebnog značaja raditi na jačanju otpornosti na individualnom nivou. Prema nalazima Vujovića i Petronića (2020), društveno neprihvatljivo ponašanje najčešće je posljedica nedostatka adekvatnih strategija suočavanja sa stresom. Ukoliko se kroz razvijanje socijalnih i komunikacijskih vještina, kao i formiranje radnih

navika, podstakne lični razvoj, time se jača i samopouzdanje, a pojedinac stiče snažniji osjećaj kontrole nad vlastitim ponašanjem. Posebno je važno imati u vidu da niska otpornost nerijetko proizilazi iz negativnog socijalnog okruženja i nepovoljne porodične atmosfere, što dodatno naglašava značaj preventivnog djelovanja. U tom smislu, jačanje otpornosti kroz učenje asertivnosti, strukturisanje svakodnevnih obaveza i njegovanje odnosa zasnovanih na povjerenju, može predstavljati važan put u prevenciji društveno neprihvatljivih obrazaca ponašanja.

Ipak, istraživanje ima i svoja ograničenja. Uzorak nije bio ujednačen prema polu i mjestu stanovanja, jer su žene i ispitanici iz gradskih područja bili znatno zastupljeniji. Takođe, najbroniji su bili studenti, kao i ispitanici prosječnog materijalnog statusa što u konačnici može ograničiti generalizaciju nalaza. Važno je i dodati da samo odabir korelacionog tipa istraživanja, onemogućava donošenje zaključaka o uzročno-posljedičnom odnosu među ovim varijablama.

Na osnovu svega navedenog, smjernice za buduća istraživanja bile bi da se koristi uravnoteženiji uzorak po polu, mjestu stanovanja i socioekonomskom statusu, kako bi se dobila vjerodostojnija slika vrijednosnih orijentacija i ponašanja mladih. Takođe, bilo bi dobro da se uključe kvalitativne metode (npr. intervju) koje bi dopunile kvantitativne nalaze i omogućile dublje razumijevanje motiva i doživljaja mladih u vezi sa vrijednostima i ponašanjem. Posebno bi bilo korisno sprovesti longitudinalna istraživanja kako bi se pratilo na koji način se vrijednosti i ponašanja mijenjaju tokom životnog ciklusa i u različitim društvenim okolnostima.

Zaključno, rezultati ovog istraživanja ukazuju da vrijednosne orijentacije, pored toga što su sistemi uvjerenja pojedinca, oni su i direktno povezani sa njihovim ponašanjem i socijalnim odnosima. Nalazi potvrđuju da individualne vrijednosti, obrazovni i socioekonomski faktori oblikuju obrasce ponašanja, te da se prevencija društveno neprihvatljivog ponašanja treba zasnivati na promociji pozitivnih vrijednosti, jačanju porodične i obrazovne podrške, te stvaranju socijalnih uslova koji mladima omogućavaju konstruktivan razvoj. Ovo istraživanje ima potencijal da doprinese naučnom razumijevanju i praktičnim politikama i programima usmjerenim na zdravije i harmoničnije društvo.

LITERATURA

- Abrams, L., Simons-Morton, B., Haynie, D. L., & Chen, R. (2010). Psychosocial predictors of smoking trajectories during middle and high school. *Addiction*, 100(6), 852–861. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2005.01090.x>
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-t](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t)
- Beierlein, C., Kuntz, A., & Davidov, E. (2016). Universalism, conservation and attitudes toward minority groups. *Social Science Research*, 58, 68–79. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2016.02.002>
- Benish-Weisman, M., Oreg, S., & Berson, Y. (2021). The contribution of peer values to children's values and behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 48(6), 844–864. <https://doi.org/10.1177/01461672211020193>
- Bilsky, W., & Hermann, D. (2016). Individual values and delinquency: on considering universals in the content and structure of values. *Psychology, Crime & Law*, 22(10), 921–944. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2016.1202250>
- Borg, I., & Hermann, D. (2020). Personal values of lawbreakers. *Personality and Individual Differences*, 164, 110104. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110104>
- Brauer, M., & Chaurand, N. (2009). Descriptive norms, prescriptive norms, and Social Control: An intercultural comparison of people's reactions to uncivil behaviors. *European Journal of Social Psychology*, 40(3), 490–499. <https://doi.org/10.1002/ejsp.640>
- Burke, M. A., & Young, H. P. (2011). Social norms. *Handbook of Social Economics*, 311–338. <https://doi.org/10.1016/b978-0-444-53187-2.00008-5>

- Burr, W. (1987). Olson's circumplex model: A review and extension. *Family Science Review*, 1(1). <https://doi.org/10.26536/fsr.1987.01.01.01>
- Chia, S. C., & Sun, Y. (2020). Pluralistic ignorance. *The International Encyclopedia of Media Psychology*, 1–5. <https://doi.org/10.1002/9781119011071.iemp0073>
- Chung, A., & Rimal, R. N. (2016). Social norms: A Review. *Review of Communication Research*, 4, 1–28. <https://doi.org/10.12840/issn.2255-4165.2016.04.01.008>
- Cialdini, R. B., & Goldstein, N. J. (2004). Social Influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, 55(1), 591–621. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.142015>
- Cialdini, R. B., Reno, R. R., & Kallgren, C. A. (1990). A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1015–1026. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1015>
- Cialdini, R. B., & Trost, M. R. (1998). Social influence: Social norms, conformity and compliance. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4th ed., pp. 151–192). New York, NY: McGraw-Hill.
- Coelho, G., Hanel, P., Johansen, M., Maio, G., & Back, M. (2019). Mapping the Structure of Human Values through Conceptual Representations. *European Journal of Personality*, 33, 34 - 51. <https://doi.org/10.1002/per.2170>.
- De Clercq, S., Fontaine, J. R. J., & Anseel, F. (2008). In search of a comprehensive value model for assessing supplementary person—organization fit. *The Journal of Psychology*, 142(3), 277–302. <https://doi.org/10.3200/jrlp.142.3.277-302>

- Deković, M. (1999). Risk and protective factors in the development of problem behavior during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 28(6), 667–685. <https://doi.org/10.1023/a:1021635516758>
- Dullas, A. R., Yncierto, K. D., Labiano, M. A., & Marcelo, J. C. (2021). Determinants of a variety of deviant behaviors: An analysis of family satisfaction, personality traits, and their relationship to deviant behaviors among Filipino adolescents. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.645126>
- Elsayed, W. (2024). Building a better society: The vital role of family's social values in creating a culture of giving in young children's minds. *Heliyon*, 10(7). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29208>
- Feldman, G., Chao, M. M., Farh, J.-L., & Bardi, A. (2015). The motivation and inhibition of breaking the rules: Personal values structures predict unethicity. *Journal of Research in Personality*, 59, 69-80. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2015.09.003>
- Fosco, G. M., Stormshak, E. A., Dishion, T. J., & Winter, C. E. (2012). Family relationships and parental monitoring during middle school as predictors of early adolescent problem behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 41(2), 202–213. <https://doi.org/10.1080/15374416.2012.651989>
- Gallupe, O., McLevey, J., & Brown, S. (2018). Selection and influence: A meta-analysis of the association between Peer and Personal Offending. *Journal of Quantitative Criminology*, 35(2), 313–335. <https://doi.org/10.1007/s10940-018-9384-y>
- Gangopadhyay, M., & Sikdar, D. (2016). Effect of personal values on psychological well-being of urban and rural youth. *International journal of home science*, 2, 370-373.
- Gao, Y., Yu, Y., & Ng, T. K. (2013). A study on the moderating effect of family functioning on the relationship between deviant peer affiliation and delinquency among Chinese

- adolescents. *Advances in Applied Sociology*, 03(03), 178–185.
<https://doi.org/10.4236/aasoci.2013.33024>
- Geisel, J. B. (1944). Positive behavior: Definition and illustrations. *The School Review*, 52(6), 362–369. <https://doi.org/10.1086/441054>
- Gomez-Baya, D., Martin-Barrado, A. D., Muñoz-Parralo, M., Roh, M., Garcia-Moro, F. J., & Mendoza-Berjano, R. (2023). The 5cs of positive youth development and risk behaviors in a sample of Spanish emerging adults: A partial mediation analysis of gender differences. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 13(11), 2410–2427. <https://doi.org/10.3390/ejihpe13110170>
- Granié, M.-A., Thévenet, C., Varet, F., Evennou, M., Oulid-Azouz, N., Lyon, C., Meesmann, U., Robertson, R., Torfs, K., Vanlaar, W., Woods-Fry, H., & Van den Berghe, W. (2020). Effect of culture on gender differences in risky driver behavior through comparative analysis of 32 countries. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, 2675(3), 274–287. <https://doi.org/10.1177/0361198120970525>
- Grinenko, A. V., Potapov, V. J., & Tsvetkova, E. V. (2023). The impact of dysfunctional families on the formation of personality of juvenile offenders. *Vestnik of Saint Petersburg University. Law*, 14(1), 266–279. <https://doi.org/10.21638/spbu14.2023.117>
- Guo, L., Ryan, B., Leditschke, I. A., Haines, K. J., Cook, K., Eriksson, L., Olusanya, O., Selak, T., Shekar, K., & Ramanan, M. (2022). Impact of unacceptable behaviour between healthcare workers on clinical performance and patient outcomes: A systematic review. *BMJ Quality & Safety*, 31(9), 679–687. <https://doi.org/10.1136/bmjqs-2021-013955>
- Habibah. (2011). The influence of parents in adolescents' misbehavior. *Journal of Social Sciences*, 7(3), 423–427. <https://doi.org/10.3844/jssp.2011.423.427>

- Henry, B., Moffitt, T., Robins, L., Earls, F., & Silva, P. (1993). Early family predictors of child and adolescent antisocial behaviour: Who are the mothers of delinquents? *Criminal Behaviour and Mental Health*, 3(2), 97–118. <https://doi.org/10.1002/cbm.1993.3.2.97>
- Ilišin, V. (2011). Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48(3), 82–122. <https://hrcak.srce.hr/file/109968>
- Ivanova, V., & Sulaimanova, A. (2019). Value and life-meaningful orientations of university youth from rural and Urban. (2019). *Bulletin of Science and Practice*, 5(6). <https://doi.org/10.33619/2414-2948/43/67>
- Jiang, M., Gao, K., Wu, Z., & Guo, P. (2022). The influence of academic pressure on adolescents' problem behavior: Chain mediating effects of self-control, parent–child conflict, and subjective well-being. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.954330>
- Jongbloed, J. (2018). Higher education for happiness? Investigating the impact of education on the hedonic and eudaimonic well-being of Europeans. *European Educational Research Journal*, 17, 733 - 754. <https://doi.org/10.1177/1474904118770818>.
- Kapidžić, D., Dudić, A., Ziga, J., Sadić, S., Osmić, A., & Turčilo, L. (2019). *Youth study Bosnia and Herzegovina 2018*. Friedrich-Ebert-Stiftung. https://www.researchgate.net/publication/336210568_Youth_Study_Bosnia_and_Herzegovina_20182019/citation/download
- Katz, D., & Allport, F. H. (1931). *Students' attitudes*. Syracuse, NY: Craftsman.
- Koledin, G. (2016). *Kriminogeno ponašanje i mogućnost predviđanja*. Banja Luka: Grafid.
- Košarac, B., & Kurteš, O. (2021). Family Value System in Transformation: Case of Bosnia and Herzegovina. *Italian Sociological Review*, 11(1),

<https://doi.org/10.13136/isr.v11i1.412>

Koscielniak, M., & Bojanowska, A. (2019). The role of personal values and student achievement in academic dishonesty. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01887>

Krech, D., & Crutchfield, R. S. (1948). *Theory and Problems of Social Psychology*. <https://doi.org/10.1037/10024-000>

Kubicki, R. (2020). Value system and the deviant behavior of Youth. *Studia z Teorii Wychowania*, XI(4(33)), 265–281. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6567>

Kurock, R., Gruchel, N., Bonanati, S., & Buhl, H. M. (2022). Family climate and social adaptation of adolescents in community samples: A systematic review. *Adolescent Research Review*, 7(4), 551–563. <https://doi.org/10.1007/s40894-022-00189-2>

Lapinski, M. K., & Rimal, R. N. (2005). An explication of social norms. *Communication Theory*, 15(2), 127–147. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2005.tb00329.x>

Legros, S., & Cislighi, B. (2019). Mapping the social-norms literature: An overview of reviews. *Perspectives on Psychological Science*, 15(1), 62–80. <https://doi.org/10.1177/1745691619866455>

Leijen, I. J. C. (2025). *The Dynamics of Human Values: Empirical Insights into the Dynamic Relation of Human Values with Attitudes and Preferences*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam] <https://doi.org/10.5463/thesis.1018>

Leijten, P., Gardner, F., Melendez-Torres, G. J., van Aar, J., Hutchings, J., Schulz, S., Knerr, W., & Overbeek, G. (2019). Meta-analyses: Key parenting program components for Disruptive Child Behavior. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 58(1), 1–11. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2018.02411.x>

- Adolescent Psychiatry*, 58(2), 180–190. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2018.07.900>
- Li, N., & Li, Q. (2022). The effect of family atmosphere on Chinese college students' pro-social behavior: The chained mediation role of gratitude and self-efficacy. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.796927>
- Liu, N.-Y., Hsu, W.-Y., Hung, C.-A., Wu, P.-L., & Pai, H.-C. (2019). The effect of gender role orientation on student nurses' caring behaviour and critical thinking. *International Journal of Nursing Studies*, 89, 18–23. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2018.09.005>
- Lobos, J. D. (2018). Factors Affecting Juvenile Delinquency. *Faculty Research Journal*, 1–6. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.33107.94243>
- Lovrić, S. (2007). *Droga i socijalizacija mladih* (1st ed.). Grafomark.
- Mackie, G., Moneti, F., Shakya, H., & Denny, E. (2015). What are social norms? How are they measured. *University of California at San Diego-UNICEF Working Paper, San Diego*.
- Majdak, M. (2023). Values as a predictor of socially unacceptable behavior of Youth. *Proceedings of the 5th International Conference on Social Sciences, Humanities and Arts*. <https://doi.org/10.33422/5th.icsha.2023.12.101>
- Manstead, A. (2018). The psychology of social class: How socioeconomic status impacts thought, feelings, and behaviour. *The British Journal of Social Psychology*, 57, 267 - 291. <https://doi.org/10.1111/bjso.12251>
- Metin-Orta, İ., & Demirutku, K. (2020). Cyberloafing behaviors among university students and its relation to Hedonistic-Stimulation value orientation, cyberloafing attitudes, and time spent on the Internet. *Current Psychology*, 41, 4271 - 4282. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00932-9>

- Mičiulienė, R., & Garškaitė, R. (2018). Conceptualisation of the Meaningful Life Among Rural and urban young people. *Proceedings of International Scientific Conference "RURAL DEVELOPMENT 2017."* <https://doi.org/10.15544/rd.2017.160>
- Milić, A. (2001) Sociologija porodice – kritika i izazovi. Beograd: Čigoja.
- Milosavljević, B. (2002). *Porodica i mladi: socijalno-psihološko istraživanje*. Banja Luka: Filozofski fakultet. ISBN 9993834068.
- Milosavljević, B. (2005). Socijalna psihologija I - *Uvod u socijalnu psihologiju*. Banja Luka: Filozofski fakultet, u rukopisu.
- Moisuc, A., & Brauer, M. (2018). Social norms are enforced by friends: The effect of relationship closeness on bystanders' tendency to confront perpetrators of uncivil, immoral, and discriminatory behaviors. *European Journal of Social Psychology*, 49(4), 824–830. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2525>
- Morales Almeida, P., & Nunes, C. (2024b). Family climate as a mediator of the relationship between stress and life satisfaction: A study with Young University Students. *Behavioral Sciences*, 14(7), 559. <https://doi.org/10.3390/bs14070559>
- Moos, R. H., & Moos, B. S. (2009). Family environment scale manual: Development, applications and research (4th ed.). Palo Alto: Mind Garden Inc.
- Morris, M. W., Hong, Y., Chiu, C., & Liu, Z. (2015). Normology: Integrating insights about social norms to understand cultural dynamics. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 129, 1-13
<https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2015.03.001>
- Nezlek JB (2024) Relationships between personal human values and social value orientation. *PLOS ONE* 19(11): e0312795.

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0312795>

Nikolaev, B. (2016). Does Higher Education Increase Hedonic and Eudaimonic Happiness?. *Journal of Happiness Studies*, 19, 483 - 504. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9833-y>.

Nkhata, M. J., & Mwale, M. (2016). An investigation of the contributing factors to adolescent deviant behaviours in rural community day secondary schools with respect to the social and environmental aspects. *Journal of Child and Adolescent Behaviour*, 04(06). <https://doi.org/10.4172/2375-4494.1000319>

O’Gorman, H. J. (1988). Pluralistic ignorance and reference groups: The case of ingroup ignorance. *Surveying social life: Papers in honor of Herbert H. Hyman*, 145-173. Middletown, CT: Wesleyan University Press.

Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and Family Systems. *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144–167. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00144>

Otto, C., Kaman, A., Erhart, M., Barkmann, C., Klasen, F., Schlack, R., & Ravens-Sieberer, U. (2021). Risk and resource factors of antisocial behaviour in children and adolescents: Results of the longitudinal Bella Study. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13034-021-00412-3>

Pantić, D. (1981). Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.

Park, H. S., & Smith, S. W. (2007). Distinctiveness and influence of subjective norms, personal descriptive and injunctive norms, and societal descriptive and injunctive norms on behavioral intent: A case of two behaviors critical to organ donation. *Human Communication Research*, 33(2), 194–218. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2007.00296.x>

Petz, B. (1992). Psihologijski rječnik, Zagreb: Prosvjeta.

Pierce, W. D., & Bandura, A. (1977). Social Learning theory. *Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 2(3), 321. <https://doi.org/10.2307/3340496>

Popitz, H. (2017). Social norms. *Genocide Studies and Prevention*, 11(2), 3–12. <https://doi.org/10.5038/1911-9933.11.2.1552>

Purc, E. & Laguna, M. (2019). Personal values and innovative behavior of employees. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00865>

Pusnita, I. (2021). Persepsi Keharmonisan Keluarga Terhadap kecenderungan kenakalan remaja di desa tanjung raman kecamatan pendopo Kabupaten Empat lawang. *Jurnal Ilmu Administrasi Dan Studi Kebijakan (JIASK)*, 3(2), 65–78. <https://doi.org/10.48093/jiask.v3i2.34>

Putri, J., Nurwati, N., & Yunita, D. (2024). Communication in the family and children's deviant behavior in single parent families. *Jurnal Sosiologi Dialektika*. <https://doi.org/10.20473/jsd.v19i1.2024.11-22>.

Radetić Lovrić, S. (2011): *Zavisnost od droga mladih: socijalno-psihološki pristup i istraživanja*. Laktaši: Grafomark.

Radetić Lovrić, S. (2021). *Paradigme zavisnosti: socijalno-psihološki diskurs o drogama*. Banja Luka: Filozofski fakultet & DPRS.

Rivers, A. S., & Sanford, K. (2018). Family environment scale. *Encyclopedia of Couple and Family Therapy*, 1–5. https://doi.org/10.1007/978-3-319-15877-8_396-1

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York : Free Press.

- Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (2000). Value priorities and subjective well-being: Direct relations and Congruity Effects. *European Journal of Social Psychology*, 30(2), 177–198. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0992\(200003/04\)30:2<177::aid-ejsp982>3.0.co;2-z](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0992(200003/04)30:2<177::aid-ejsp982>3.0.co;2-z)
- Saladino, V., Mosca, O., Lauriola, M., Hoelzlhammer, L., Cabras, C., & Verrastro, V. (2020). Is family structure associated with deviance propensity during adolescence? the role of family climate and anger dysregulation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(24), 9257. <https://doi.org/10.3390/ijerph17249257>
- Salazar, H., & Verdeprado, R. (2020). Children in conflict with the law in single-parent families: A case study. *Virtutis Incunabula*, 7(1), 21–29. <https://doi.org/10.63173/a3yzae65>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19–45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x>
- Schwartz, S. (2006). A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative Sociology*, 5(2–3), 137–182.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519–542.

<https://doi.org/10.1177/0022022101032005001>

- Seddig, D., & Davidov, E. (2018). Values, Attitudes Toward Interpersonal Violence, and Interpersonal Violent Behavior. *Frontiers in psychology*, 9, 604. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00604>
- Shmilovitz, R., Itzhaki, M., & Koton, S. (2020). Associations between gender, sex types and caring behaviours among nurses in Mental Health. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 28(3), 422–429. <https://doi.org/10.1111/jpm.12694>
- Šincek, D., & Ajduković, M. (2012). Razlike Među mladićima S ranim I Kasnim Javljanjem Društveno neprihvatljiva ponašanja. *Društvena Istrazivanja*, 21(2 (116)), 421–441. <https://doi.org/10.5559/di.21.2.07>
- Skimina, E., Cieciuch, J., Schwartz, S. H., Davidov, E., & Algesheimer, R. (2019). Behavioral signatures of values in everyday behavior in retrospective and real-time self-reports. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00281>
- Smederevac, S., Mitrović, D. i Čolović, P. (2010). Velikih pet plus dva: Primena i interpretacija [Big Five Plus Two: Manual for administration and interpretation]. *Beograd, Srbija: Centar za primenjenu psihologiju*
- Sorokoumova, G. (2023). Teaching socially acceptable forms of achieving social success as prevention of adolescent bullying. *Child in a Digital World*, 1(1), 121–121. <https://doi.org/10.61365/forum.2023.098>
- Sowan, W. (2023). Gender differences in expectations in risk situations. *Deviant Behavior*, 44(11), 1598–1606. <https://doi.org/10.1080/01639625.2023.2219809>
- Sulejmanović, D. (2024). Some determinants of value identity of young people. *Društvene i Humanističke Studije (Online)*, 9(1(25)), 879–896. <https://doi.org/10.51558/2490-3647.2024.9.1.879>

- Sunstein, C. R. (1996). Social norms and social roles. *Columbia Law Review*, 96(4), 903. <https://doi.org/10.2307/1123430>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. *Political Psychology*, 276–293. <https://doi.org/10.4324/9780203505984-16>
- Tian, X., Gu, L., Ma, X., Zhang, Y., Dang, L., Gou, F., Zhang, M., Wang, W., & Duan, H. (2025). The impact of family environment on social avoidance in adolescents with depressive disorders: A chain mediation model involving basic psychological needs and core self-evaluations. *Frontiers in Psychiatry*, 16. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2025.1597798>
- Tkachenko, N. S., & Sherkevich, O. V. (2020). The influence of Family Education Styles on adolescent's propensity to deviant behavior. *Collection of Humanitarian Researches*, (4(25)), 101–109. [https://doi.org/10.21626/j-chr/2020-4\(25\)/13](https://doi.org/10.21626/j-chr/2020-4(25)/13)
- Tomanović, S. S., & Stanojević, D. (2024). *Sociologija Porodičnog života*. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.
- Tran, D. B., Pham, T. D., & Nguyen, T. T. (2021). The influence of education on women's well-being: Evidence from Australia. *PLOS ONE*, 16(3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247765>
- Tsirogianni, S., & Gaskell, G. (2011). The role of plurality and context in social values. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 41(4), 441–465. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2011.00470.x>
- Tu, Z., Cui, Y., Zhang, W., & Luo, F. (2025). Peer influence and selection impact on adolescent aggression: Exploring nonaggressive delinquency, peer victimization, and moral disengagement. *Journal of Adolescence*, 97(5), 1344–1359.

<https://doi.org/10.1002/jad.12501>

- Tybur, J. M., Lieberman, D., Fan, L., Kupfer, T. R., & de Vries, R. E. (2020). Behavioral immune trade-offs: Interpersonal value relaxes social pathogen avoidance. *Psychological Science*, 31(10), 1211–1221. <https://doi.org/10.1177/0956797620960011>
- Ulfatun, H. (2021). *Pengaruh Disorganisasi Keluarga terhadap Perilaku Sosial Anak (Studi di Desa Purwodadi Kecamatan Gisting Kabupaten Tanggamus)* (Doctoral dissertation, UIN Raden Intan Lampung).
- Vaitla, B., Taylor, A., Van Horn, J., Cislighi, BM (2017). Social Norms and Girls' Well-Being: Linking Theory and Practice. Technical Report. Data2X, Washington. <https://researchonline.lshtm.ac.uk/id/eprint/4646975>
- Vehovar, V., & Jontes, D. (2021). Hateful and other negative communication in online commenting environments: Content, structure and targets. *Acta Informatica Pragensia*, 10(3), 257–274. <https://doi.org/10.18267/j.aip.165>
- Vujović, G., & Petronić, Đ. (2020). Otpornost Kao prediktor Društveno Neprihvatljivog ponašanja. *ГОДИШЊАК ЗА ПСИХОЛОГИЈУ*, 17(1), 25–40. <https://doi.org/10.46630/gpsi.17.2020.02>
- Witte, E. H., Stanciu, A., & Boehnke, K. (2020). A new empirical approach to intercultural comparisons of value preferences based on Schwartz's theory. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01723>
- Wojciak, A. S., & Olson, D. H. (2024). Comparing the Circumplex model and the paradigmatic framework. *Journal of Family Theory & Review*, 17(2), 207–212. <https://doi.org/10.1111/jftr.12604>
- Young, H. P. (2015). The evolution of social norms. *Annual Review of Economics*, 7(1), 359–387. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080614-115322>

PRILOZI

Instrumenti istraživanja

SOCNEP&BM-99

(Milosavljević, 2002); modifikovan od strane Radetić Lovrić i Sanković (2025)

Pored svake navedene tvrdnje označi u kojoj mjeri se pojedina od njih odnosi na tebe lično, odnosno u kojoj mjeri se sa njom slažeš. Odgovor označi okruživanjem jednog od brojeva pored svake tvrdnje.

Rb	Tvrdnje	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često	Stalno
1	Mislim da je lijepo živjeti na račun drugih	1	2	3	4	5
2	Lijepo je proveleli se uz alkoholna pića	1	2	3	4	5
3	Oduševljava me igranjem igara na sreću (tombola, slot, sportska kladionica i dr.)	1	2	3	4	5
4	Lijepo je opustiti se uz dim cigarete	1	2	3	4	5
5	Bio/la sam u kontaktu sa policijom zbog svog ponašanja	1	2	3	4	5
6	Skitanje bez cilja me oduševljava	1	2	3	4	5
7	Činim prestepe koji su kažnjivi prema društvenim i drugim pravilima	1	2	3	4	5
8	Vozio/la sam pod uticajem alkohola	1	2	3	4	5
9	Psovanje nije loša stvar, psujem kad sam ljut/a i kad nisam	1	2	3	4	5
10	Dešava mi se da se svađam sa roditeljima	1	2	3	4	5
11	Desi mi se da prisvojim nešto tuđe	1	2	3	4	5
12	Razmišljam o besmislenosti življenja	1	2	3	4	5
13	Bježio/la sam iz škole	1	2	3	4	5
14	Desi mi se da u društvu uzmem travu ili neku drugu supstancu	1	2	3	4	5
15	Dešava se da razmišljam o samoubistvu kao rješenju svih mojih problema	1	2	3	4	5
16	Desilo mi se da učestvujem u tuči	1	2	3	4	5
17	Sukobljavam se sa starijima, drugima bez nekog stvarnog razloga (iz čista mira)	1	2	3	4	5
18	Nastojim da budem vrlo uspješan/na u svom poslu	1	2	3	4	5
19	Težim da se družim sa osobama pristojnog ponašanja	1	2	3	4	5
20	Nastojim da budem pošten/a	1	2	3	4	5
21	Ponašam se prema očekivanjima svojih roditelja	1	2	3	4	5

22	Ponašam se prema očekivanjima svojih nadređenih	1	2	3	4	5
23	Dešava mi se da vrijeme provodim u sportskoj kladionici ili u kockarnici	1	2	3	4	5
24	Desi se da objavim uvredljiv komentar na društvenim mrežama	1	2	3	4	5
25	Koristim lažne profile na društvenim mrežama za uvredljive komentare ili kako bih pratio/la druge	1	2	3	4	5
26	Zanimljivo mi je gledati pornografske sadržaje na internetu	1	2	3	4	5
27	Lajkujem i uvredljive komentare na tuđi račun kada se sa njima slažem	1	2	3	4	5
28	Podijelim eksplicitne fotografije poznanika sa svojim prijateljima kako bismo ih komentarisali	1	2	3	4	5
29	Desi mi se da pošaljem uvredljive ili prijeteće poruke putem interneta	1	2	3	4	5
30	Diskretno fotografišem i snimam ljude, a onda to pošaljem prijateljima da se zabavimo i nasmijemo	1	2	3	4	5

Porodična atmosfera **ATMOS&BM – 2002 (Milosavljević, 2002)**

Ovdje su navedene neke tvrdnje o odnosima u porodici. Molimo da svaku pročitaš, razmisliš o njoj i pored nje navedeš u kojoj mjeri se sa njom slažeš. Odgovor ćeš navesti okruživanjem jednog od brojeva koji označavaju sljedeće:

	Nikada se ne bih složio/la sa tvrdnjom 1	Ne slažem se 2	Dijelom se slažem 3	Uglavnom se slažem 4	Uvijek bih se složio/la sa tvrdnjom 5
1.	Dobri odnosi između djece i roditelja su puste želje			1 2 3 4 5	
2.	Roditelji nikada ne prepoznaju osjećanje usamljenosti kod djece			1 2 3 4 5	
3.	Rasprava između roditelja i djece završava zaključkom roditelja „Neću više da to slušam“			1 2 3 4 5	
4.	Roditelji ne razumiju svoju djecu			1 2 3 4 5	
5.	Lomove, teškoće koje djeca imaju, ne uzimaju za ozbiljno njihovi roditelji			1 2 3 4 5	
6.	Svađe, napetosti su jedine redovne pojave u svim porodicama			1 2 3 4 5	
7.	Roditelji vrijeđaju svoju djecu ravnodušnošću prema njihovim zahtjevima			1 2 3 4 5	
8.	Kad god dijete nešto poželi, roditelji traže način da se to drugačije ili nikako ne ostvari			1 2 3 4 5	
9.	Dešava se da djeca razmišljaju da napuste porodicu			1 2 3 4 5	
10.	U porodici se dešavaju stvari koje djeci jako smetaju			1 2 3 4 5	
11.	Kada bi roditelji znali saslušati dijete, u porodici bi bilo mije napetosti i svađa			1 2 3 4 5	
12.	U porodici svi žele da naređuju, a niko da sluša			1 2 3 4 5	
13.	Većina porodica predstavlja pakao za djecu			1 2 3 4 5	
13a	Ovdje napiši koliko tvoji roditelji imaju ukupno djece				
14.	Napetost u porodici postoji zbog uvjerenja da su roditelji uvijek u pravu			1 2 3 4 5	
14a	Koje si dijete po redu rođenja				
15.	U porodici se često dešava da dijete hoće nešto o sebi da kaže, a roditelji nemaju vremena da ga saslušaju			1 2 3 4 5	
18.	Svaki roditelj misli da samo njegova djeca stvaraju probleme			1 2 3 4 5	

PVQ UPITNIK Portrait Values Questionnaire (PVQ)

(Schwartz, 1992); adaptacija od strane Radetić Lovrić (2011)

U donjoj tabeli dati su kratki opisi nekih osoba. Molimo te da pročitaš svaki od tih opisa i razmišliš u kojoj mjeri **Ti sličiš ili ne sličiš** svakoj od tih opisanih osoba.

Odgovori tako što ćeš zaokružiti broj koji označava tvoju **sličnosti** odnosno **nesličnost** sa tom osobom.

Brojevi označavaju: 1 - opisana osoba uopšte nije slična meni; 2 - opisana osoba nije slična meni; 3 – opisana osoba je donekle slična meni; 4 – opisana osoba je slična meni i 5 - opisana osoba je vrlo slična meni

Uopšte nije slična meni 1	Nije slična meni 2	Donekle je slična meni 3	Slična je meni 4	Vrlo je slična meni 5
------------------------------	-----------------------	--------------------------	------------------	-----------------------

1.	Za njega je važno da smišlja nove ideje i da bude kreativan. On voli da radi stvari na svoj originalan način.	1 2 3 4 5
2.	Za njega je važno da bude bogat. On želi da posjeduje dosta novca i skupocjene stvari.	1 2 3 4 5
3.	On misli da je važno prema svakoj osobi u svijetu postupati jednako. Vjeruje da svaka osoba treba imati jednake mogućnosti u životu.	1 2 3 4 5
4.	Za njega je važno da pokaže svoje sposobnosti. On želi da se ljudi dive onome što je on postigao.	1 2 3 4 5
5.	Za njega je važno da živi u sigurnom okruženju. Izbjegava sve što bi moglo da ugrozi njegovu vlastitu sigurnost.	1 2 3 4 5
6.	On voli iznenađena i uvijek traga za novim stvarima, koje bi mogao da radi. On misli da je važno raditi mnogo različitih stvari u životu.	1 2 3 4 5
7.	On vjeruje da ljudi treba da rade ono što im se kaže. Misli da ljudi treba da poštuju pravila u svako doba, čak i onda kada niko ne posmatra.	1 2 3 4 5
8.	Za njega je važno da sasluša osobe koje se razlikuju od njega. Čak i kada se ne slaže sa njima, on i dalje želi da ih razumije.	1 2 3 4 5
9.	Za njega je važno da bude skroman i umjeren. On pokušava da ne privlači pažnju na sebe.	1 2 3 4 5
10.	Za njega je važno da provede svoje vrijeme na kvalitetan način. On želi da sebi udovolji.	1 2 3 4 5
11.	Za njega je važno da sam donosi odluke o onome što radi. On voli biti slobodan i nezavisan od drugih.	1 2 3 4 5
12.	Za njega je veoma važno da pomaže osobama oko sebe. On želi da brine za njihovu dobrobit.	1 2 3 4 5
13.	Biti uspješan za njega je važno. On se nada da će ljudi prepoznati njegova dostignuća.	1 2 3 4 5
14.	Za njega je važno da mu Vlada osigura bezbjedno okruženje od svih prijetnji. On želi da država bude jaka tako da može zaštititi svoje građane.	1 2 3 4 5
15.	On je u potrazi za avanturom i voli da rizikuje. On želi da ima uzbudljiv život.	1 2 3 4 5

16.	Za njega je važno da se uvijek ponaša na odgovarajući način. On želi izbjeći da učini bilo šta za šta bi ljudi mogli reći da je pogrešno.	1 2 3 4 5
17.	Za njega je važno da ga drugi uvažavaju. On želi da ljudi rade ono što im on kaže.	1 2 3 4 5
18.	Za njega je važno da bude vjeran svojim prijateljima. On želi da se posveti osobama koje su mu bliske.	1 2 3 4 5
19.	On čvrsto vjeruje da ljudi treba da vode brigu o prirodi. Paziti na prirodno okruženje je važno za njega.	1 2 3 4 5
20.	Za njega je važna tradicija. On se trudi da slijedi običaje nasljeđene od svoje religije ili porodice.	1 2 3 4 5
21.	On traga za svakom prilikom u kojoj može da se zabavi. Za njega je važno raditi stvari koje pružaju zadovoljstvo.	1 2 3 4 5

Upitnik sociodemografskih karakteristika (Radetić Lovrić & Sanković, 2025)

1	Pol	M / Ž (označiti samo jednu opciju)
2	Uzrast	Upisati broj ____
3	Mjesto stanovanja	Gradsko ili ruralno područje (označiti samo jednu opciju)
4	Nivo obrazovanja	Učenik/ica sam srednje škole; Student/kinja sam; Završen fakultet; Stečeno naučno zvanje; (označiti samo jednu opciju)
5	Označite šta se odnosi na Vas:	U braku / U vezi / Sam-a; (označiti samo jednu opciju)
6	Živim sa:	Porodicom; Sam/a; Nešto drugo; (označiti samo jednu opciju)
7	Radni status:	Zaposlen/a; Nezaposlen/a; Povremeno učešće u honorarnim poslovima; (označiti samo jednu opciju)
8	Kakav je, po Vašoj procjeni, materijalni status Vaše porodice?	Ispodprosječan; Prosječan; Iznadprosječan; (označiti samo jednu opciju)
9	Koliko članova ima Vaša uža porodica?	Upisati broj ____
10	Koliko biste rekli da imate pravih iskrenih prijatelja (od povjerenja)?	Upisati broj ____

BIOGRAFIJA

Maja Sanković rođena je u Banjoj Luci 8.7.2000. godine. Osnovnu i srednju Medicinsku školu, završila je u rodnom gradu. Poslije završene srednje škole upisala je studij psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci (2019), a prvi ciklus studija završila je 2022. godine, prosjekom ocjena 9,26. Iste godine upisuje drugi ciklus studija. Svoj akademski razvoj dodatno je obogatila učešćem u Erasmus+ razmjeni studenata na prestižnom univerzitetu Sapienza u Rimu, položivši predmete ocjenom 10,0. Njeno akademsko angažovanje prati snažna želja za stalnim unapređenjem znanja i vještina, što potvrđuje niz priznanja i nagrada tokom studiranja, među kojima je i nagrada Društva psihologa Republike Srpske „Dr Jovan Savić” za ostvaren izvanredan uspjeh i doprinos razvoju volonterizma.

Kao član Saveza studenata Filozofskog fakulteta, Naučno-nastavnog vijeća, Odbora za obezbjeđenje i unaprjeđenje kvaliteta nastave, Studentske unije i potpredsjednica Studentskog parlamenta, aktivno je učestvovala u kreiranju i realizaciji projekata koji su doprinijeli kvalitetu obrazovanja i studentskog života. Kao ombudsman Unije studenata Republike Srpske, zalagala se za prava i interese studenata. Bila je jedna od koordinatora trodnevnog projekta „Zagovaranje za veću zapošljivost studenata društvenih i humanističkih nauka”, a Filozofski fakultet predstavljala je dva puta na sajmu fakulteta, u sklopu Dana otvorenih vrata. Učestvovala je u organizaciji trodnevne „Ljetne škole istorije i diplomatije 2022“, kao i panel diskusije „Položaj žena u društvu”. Takođe, bila je koordinator „Međunarodne studentske konferencije društvenih nauka“ koja je ugostila studente iz regiona. Idejni tvorac i organizator je projekta „Želim da te nasmijem“, koji je imao za cilj da, kroz druženje i volonterski rad, okupi studente koji će doprinijeti zajednici. Za vrijeme studiranja pokrenula je i mnoge humanitarne akcije poput prikupljanja starog papira, pomoći javnoj kuhinji u izradi obroka, prikupljanja novogodišnjih paketića i druge. Volontersko iskustvo stekla je na radno-okupacionoj terapiji u UG Zajedno. Posjeduje sertifikate za treninge i edukacije: „Vršnjačka medijacija“ i „Unaprjeđenje mentalnog zdravlja, ukidanje stigme i promocija inkluzije“, „Prevencija seksualnog iskorištavanja djece“, kao i „Konekt“ konferencije na kojoj su se obrađivale teme iz oblasti ljudskih resursa i marketinga.

Dobitnica je mnogobrojnih zahvalnica Filozofskog fakulteta, među kojima su: za doprinos

organizovanju i realizovanju Studentskog simpozija „100 godina od smrti Kralja Petra I Karađorđevića“; za osvojeno prvo mjesto na Poetsko-muzičkoj večeri, održanoj na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci; za doprinos organizovanju i realizovanju Međunarodne studentske konferencije društvenih nauka; za doprinos organizaciji i realizaciji projekta „Zagovaranje za veću zapošljivost studenata društveno-humanističkih nauka“ koji je realizovao Savez studenata Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci; i zahvalnice za učešće u vannastavnim aktivnostima i doprinos razvoju Filozofskog fakulteta.

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI

PODACI O AUTORU ODBRANJENOG MAGISTARSKOG RADA

Ime i prezime autora magistarskog rada: **Maja Sanković**

Datum, mjesto i država rođenja: **8.7.2000., Banja Luka, Bosna i Hercegovina**

Naziv završenog fakulteta i godina diplomiranja: **Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2022.**

Datum odbrane završnog rada: -

Naslov završnog rada: -

Akademsko zvanje koju je autor stekao odbranom završnog/diplomskog rada: **diplomirani psiholog**

Akademsko zvanje koje je autor stekao odbranom magistarskog rada: **diplomirani psiholog - master**

Naziv fakulteta na kome je odbranjen magistarski rad: **Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci**

Naslov magistarskog rada i datum odbrane: **"Relacije između vrijednosne orijentacije, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivih ponašanja mladih", 21.10.2025.**

Naučna oblast magistarskog rada prema CERIF šifrniku: **S 260**

Imena mentora i članova komisije za odbranu magistarskog rada:

Mentor: **prof. dr Sanja Radetić Lovrić**

Član: **prof. dr Vladimir Turjačanin**

Član: **prof. dr Srđan Dušanić**

U Banjoj Luci, dana 14.10.2025.

Dekan

prof. dr Srđan Dušanić

Broj: 07/1960/2025
Datum: 09.10.2025.

**KOMISIJA ZA OCJENU ZAVRŠNOG MASTER RADA
"RELACIJE IZMEĐU VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE,
PORODIČNE ATMOSFERE I DRUŠTVENO
NEPRIHVATLJIVIH PONAŠANJA MLADIH"
Kandidatkinje Maje Sanković**

**NAUČNO-NASTAVNOM VIJEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI
BANJA LUKA**

Na 322. sjednici Naučno-nastavnog vijeća Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci održanoj 17. septembra 2025. godine imenovana je Komisija za ocjenu završnog rada "Relacije između vrijednosne orijentacije, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivih ponašanja mladih" kandidatkinje Maje Sanković (Odluka broj: 07/3.1591-32/25, od 17. Septembra 2025. godine)

Komisija je radila u sastavu:

1. dr Vladimir Turjačanin, redovni profesor Katedre za psihologiju, Filozofskog fakultet, Univerziteta u Banjaluci, predsjednik
2. dr Srđan Dušanić, redovni profesor Katedre za psihologiju, Filozofskog fakultet, Univerziteta u Banjaluci, član
3. dr Sanja Radetić Lovrić, redovni profesor Katedre za psihologiju, Filozofskog fakultet, Univerziteta u Banjaluci, član – mentor.

Nakon uvida u dostavljenu dokumentaciju, završni rad i ishoda procedure utvrđivanja originalnosti rada, podnosimo sljedeći

**IZVJEŠTAJ
o ocjeni završnog master rada**

1. Biografski podaci o kandidatu

Maja Sanković rođena je u Banjoj Luci 8.7.2000. godine, gdje je završila osnovnu i srednju Medicinsku školu. Studij psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci upisala je 2019, a završila 2022. godine, prosjekom ocjena 9,26. Iste godine upisuje drugi ciklus studija. Svoj akademski razvoj dodatno je obogatila učešćem u Erasmus+ razmjeni studenata na prestižnom univerzitetu Sapienza u Rimu, položivši predmete ocjenom 10,0. Njeno akademsko angažovanje prati snažna želja za stalnim unaprjeđenjem znanja i akademskih vještina, što potvrđuje i niz priznanja i nagrada koje je dobila tokom studiranja, uključujući i nagradu „Dr Jovan Savić” za izuzetan doprinos volontiranju. Kao član Saveza studenata Filozofskog fakulteta, Naučno-nastavnog vijeća, Odbora za obezbjeđenje i unaprjeđenje kvaliteta nastave, Studentske unije i potpredsjednica Studentskog parlamenta, aktivno je učestvovala u kreiranju i realizaciji projekata koji su doprinijeli kvalitetu obrazovanja i studentskog života.

Dobitnica je mnogobrojnih zahvalnica Filozofskog fakulteta, među kojima su: za doprinos

organizovanju i realizovanju Studentskog simpozija „100 godina od smrti Kralja Petra I Karadorđevića“; za osvojeno prvo mjesto na Poetsko-muzičkoj večeri, održanoj na Pravnom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci; za doprinos organizovanju i realizovanju Međunarodne studentske konferencije društvenih nauka; za doprinos organizaciji i realizaciji projekta „Zagovaranje za veću zapošljivost studenata društveno-humanističkih nauka“ koji je realizovao Savez studenata Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci; i zahvalnice za učešće u vannastavnim aktivnostima i doprinos razvoju Filozofskog fakulteta.

Kao ombudsman Unije studenata Republike Srpske, zalagala se za prava i interese studenata. Bila je jedna od koordinatora trodnevnog projekta „Zagovaranje za veću zapošljivost studenata društvenih i humanističkih nauka“, a Filozofski fakultet predstavljala je dva puta na sajmu fakulteta, u sklopu Dana otvorenih vrata. Učestvovala je u organizaciji trodnevne „Ljetne škole istorije i diplomatije 2022“, kao i panel diskusije „Položaj žena u društvu“. Takođe, bila je koordinator „Međunarodne studentske konferencije društvenih nauka“ koja je ugostila studente iz regiona. Idejni tvorac i organizator je projekta „Želim da te nasmijem“, koji je imao za cilj da, kroz druženje i volonterski rad, okupi studente koji će doprinijeti zajednici. Za vrijeme studiranja pokrenula je i mnoge humanitarne akcije poput prikupljanja starog papira, pomoći javnoj kuhinji u izradi obroka, prikupljanja novogodišnjih paketića i druge. Volontersko iskustvo stekla je na radno-okupacionoj terapiji u UG Zajedno. Posjeduje sertifikate za treninge i edukacije: „Vršnjačka medijacija“ i „Unaprjeđenje mentalnog zdravlja, ukidanje stigme i promocija inkluzije“, „Prevencija seksualnog iskorištavanja djece“, kao i „Konekt“ konferencije na kojoj su se obrađivale teme iz oblasti ljudskih resursa i marketinga.

2. Obim i struktura rada

Završni - master rad kandidatkinje Maje Sanković pod naslovom "Relacije između vrijednosne orijentacije, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivih ponašanja mladih" je napisan na ukupno 54 strane A4 formata u word dokumentu, a pisan je Times New Roman tekstem veličine 12 sa proredom od 1,5. Strukturu rada čine uobičajena poglavlja: uvod sa predstavljanim problemom, ciljevima, zadacima i hipotezama istraživanja (od 1 do 18 strane), metod (od 19 do 21 strane), rezultati istraživanja (od 22 do 30 strane), diskusija sa zaključkom (od 30 do 34 strane), literatura (od 35 do 48 strane), nakon čega slijede prilozi (korišteni upitnici i skale u istraživanju, od 49 do 54 strana). Na kraju rada prikazana je biografija kandidata, te izjave autora u skladu sa pravilima Univerziteta.

U uvodnom dijelu rada kandidatkinja nas uvodi u ključnu raspravu o društveno neprihvatljivim ponašanjima mladih u svjetlu vrijednosne orijentacije i porodične atmosfere. Socijalno-psihološke konstrukte vrijednosne orijentacije i porodične atmosfere mladih dovodi u vezu sa društveno neprihvatljivim ponašanjima, argumentujući opravdanost njihovog dovođenja u vezu brojnim istraživanjima i teorijskim argumentacijama. Na kraju teorijske rasprave kandidatkinja određuje problem, ciljeve, zadatke i hipoteze istraživanja. U dijelu o metodu istraživanja, kandidatkinja navodi tip istraživanja, operacionalizuje korištene varijable, opisuje uzorak ispitanika, korištene instrumente i postupak istraživanja, kao i korištenu statističku obradu podataka. Rezultati istraživanja prate postavljene hipoteze istraživanja, prvenstveno predstavljajući deskriptivnu, a zatim analitičku statistiku. U diskusiji kandidatkinja se osvrće na dobijene rezultate, upoređuje ih sa postavljenih hipotezama i kritički ih razmatra, zrelo ih upoređuje sa dosadašnjim rezultatima dobijenim u sličnim istraživanjima, te razmatra vrijednost, teorijske i praktične implikacije rezultata, nakon čega iznosi završni osvrt. U navedenim korištenim referencama, prikazanim po APA standardima, se uredno navode korištene reference (113 bibliografska jedinica), a u Prilozima korišteni instrumente u istraživanju. U tekstu se nalazi 11 tabelarnih prikaza i jedna ilustracija. Rad je uspješno prošao softverski sistem utvrđivanja originalnosti.

3. Teorijska zasnovanost i metodološka utemeljenost istraživanja

Problem i cilj istraživanja

Osnovni problem ovoga istraživanja je ispitati odnos socijalnih vrijednosti, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivih ponašanja, kao i dovesti ih u vezu sociodemografskim obilježjima mladih. Teorijski cilj istraživanja je da doprinese teorijskom razumijevanju odnosa između sistema socijalnih vrijednosti, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, naglašavajući Schwartzov model socijalnih vrijednosti i njegovu primjenu u domaćem sociokulturalnom kontekstu. Poseban doprinos istraživanja odnosi se na precizniju diferencijaciju efekta individualnih, kolektivnih i mješovitih socijalnih vrijednosti na društveno neprihvatljiva ponašanja. Praktični cilj ovog istraživanja ogleda se u rasvjetljavanju veze između Sistema vrijednosti i društveno neprihvatljivih ponašanja, što može biti višestruko korisno, naročito praktičarima u vaspitno-obrazovnom sistemu, ali i istraživačima za dalja istraživanja koja bi ključivala longitudinalni pristup praćenju vrijednosti i ponašanja mladih kroz vrijeme.

Hipoteze istraživanja

Kandidatkinja polazi od sljedećih pretpostavki koje obrazlaže relevantnom empirijskom i teorijskom argumentacijom:

H1: Postoji značajna negativna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i njihove sklonosti ka društveno neprihvatljivom ponašanju.

H2: Postoji značajna negativna povezanost između vrijednosne orijentacije mladih i porodične atmosfere.

H3: Postoji značajna pozitivna povezanost između sklonosti ka društveno neprihvatljivom ponašanju i negativne (loše) porodične atmosfere.

H4: Postoji statistički značajna razlika u vrijednosnoj orijentaciji mladih, porodičnoj atmosferi i socijalno neprihvatljivom ponašanju u odnosu na sociodemografske karakteristike (pol, mjesto stanovanja, nivo obrazovanja, socioekonomski status, broj iskrenih prijatelja).

Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja je izvršen na prigodnom uzorku mladi uzrasta od 18 do 35 godina, online. U istraživanju je učestvovalo 583 ispitanika od čega je 170 muškog pola (29.2%) i 413 ženskog pola (70.8%).

Varijable i instrumenti istraživanja

U ovom istraživanju, ispitivane varijable uključuju socijalne vrijednosti kao nezavisnu varijablu (mjerene putem Portrait Values Questionnaire (PVQ)); porodičnu atmosferu kao takode nezavisnu varijablu (mjerenu pomoću ATMOS&BM-2002 skale), te sklonost ka društveno neprihvatljivom ponašanju kao zavisnu varijablu (mjerenu pomoću modifikovane SOCNEP&BM-99 skale), dok su kao sociodemografske varijable registrovani: pol, dob, mjesto stanovanja (i sastav domaćinstva), obrazovni nivo ispitanika, bračni status, socioekonomski status (SES) i broj iskrenih prijatelja (osoba od povjerenja). Korišteni instrumenti istraživanja pokazuju zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike. Skala ATMOS&BM-2002 je za potrebe ovog istraživanja modifikovana od strane mentora i kandidata na način da je prilagođenja novopojavnim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja za razliku od originalne verzije skale koja je izrađena 2002. godine.

Postupak istraživanja

Istraživanje je sprovedeno tokom aprila mjeseca 2025. godine. Popunjavanje upitnika se vršilo online, putem platforme google upitnik. Istraživanje je anonimno na dobrovoljnoj osnovi. Prije samog popunjavanja učesnicima je dato upustvo koje je sadržavalo informacije o organizaciji, svrsi istraživanja, načelu dobrovoljnosti i poštovanju etičkih aspekata. Ispitanicima je naglašeno da će

rezultati istraživanja biti korišten isključivo u naučne svrhe. Samo popunjavanje upitnika trajalo je oko dvadeset minuta.

Statistička obrada

U postupku obrade podataka korištena je deskriptivna analiza za ispitivane varijable, a sa ciljem provjere hipoteza, za ispitivanje veza između varijabli korelaciona analiza, a za ispitivanje razlika u odnosu na sociodemografska obilježja t-test za nezavisne uzorke i ANOVA.

Rezultati istraživanja

Dobijeni nalazi omogućili su šire razumijevanje odnosa između socijalnih vrijednosti i socijalnog funkcionisanja mladih, ali su i otvorili prostor za promišljanje o teorijskim i praktičnim implikacijama kroz sljedeće dobijene rezultate:

1. Potvrđena je niska i značajna povezanost između vrijednosne orijentacije i socijalno neprihvatljivog ponašanja, odnosno potvrde da je društveno neprihvatljivo ponašanje u pozitivnoj korelaciji sa težnjom ka moći, a u negativnoj sa univerzalizmom, sigurnošću, konformizmom, tradicijom i dobronamjernošću, što opravdava Schwartzovu teoriju vrijednosti, koja govori o tome da vrijednosti usmjerene na lične interese, poput moći, podstiču instrumentalno ponašanje koje može biti u sukobu sa društveno prihvaćenim normama, dok vrijednosti orijentisane usmjerene ka harmoniji i očuvanju kolektiva, predstavljaju zaštitni faktor.
2. Ovim istraživanjem nije utvrđena povezanost između vrijednosne orijentacije i porodične atmosfere, dok je značajna povezanost postojala između društveno neprihvatljivog ponašanja i porodične atmosfere. Kako dobijeni rezultati odstupaju od teorijski i empirijski argumentovane pretpostavke, zaključuje se da je za dublje razumijevanje formiranja vrijednosnih orijentacija potrebno posmatrati i širi socijalni kontekst, a ne samo porodičnu atmosferu.
3. Razlike prema polu pokazale su da žene imaju izraženije vrijednosti univerzalizma, postignuća, sigurnosti i dobronamjernosti, dok su muškarci skloniji društveno neprihvatljivom ponašanju.
4. Mladi iz gradskih područja su više usmjereni ka moći i manje skloni tradiciji, što se može tumačiti urbanim kontekstom u kojem više dominira kompetitivnost, ali i slabljenje tradicionalnih obrazaca ponašanja. Mladi na selu, s druge strane, su više orijentisani ka tradiciji, porodici i zajednici, naglašavaju marljiv rad i stabilnost, pa su i skloniji manjoj participaciji u društveno neprihvatljivim ponašanjima.
5. Razlike prema obrazovanju i materijalnom statusu ukazale su na obrasce u kojima učenici srednje škole i mladi sa nižim materijalnim statusom pokazuju veću sklonost ka socijalno neprihvatljivom ponašanju i nižim vrijednostima univerzalizma i sigurnosti, dok ispitanici višeg obrazovanja i iznadprosječnog statusa pokazuju veći naglasak na hedonizmu i stimulaciji.

4. Zaključak i prijedlog

Završni – master rad naslovom "Relacije između vrijednosne orijentacije, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivih ponašanja mladih" kandidatkinje Maje Sanković, predstavlja koristan doprinos psihološke nauke u području socijalne psihologije i socijalne patologije, kao i primjenjene socijalne psihologije u radu sa mladima. Rad ukazuje na potrebu ispitivanja većeg broja varijabli, njihovih prediktivnih i medijatorskih svojstava u predviđanju društveno neprihvatljivog ponašanja mladih, ali i iskazuju važnost veze između kvaliteta porodične interakcije i šire društvene zajednice na formiranje socijalnog identiteta mladih i njihove preferirane vrijednosne orijentacije. Kandidatkinja je iskazala odličnu motivaciju za realizaciju svih faza istraživanja, sposobnost analize u interpretaciji dobijenih rezultata, kao i sposobnost dubine i širine naučnog promišljanja o društvenim odnosima.

Na osnovu društvene i naučne korisnosti dobijenih rezultata istraživanje, te adekvatne teorijsko-empirijske zasnovanosti i metodološkog pristupa ovog rada, predlažemo Vijeću SP Psihologije i Naučno-nastavnom vijeću Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci da prihvati Izvještaj

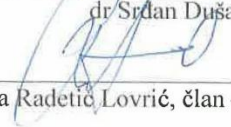
komisije o ocjeni master rada "Relacije između vrijednosne orijentacije, porodične atmosfere i društveno neprihvatljivih ponašanja mladih" kandidatkinje Maje Sanković.

Banja Luka, 09. oktobar 2025. godine

Članovi komisije:

dr Vladimir Turjačanin, predsjednik

dr Srdan Dušanić, član

dr Sanja Radetić Lovrić, član – mentor

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је
мастер/магистарски рад

Наслов рада: „Релације између вриједносне оријентације, породичне атмосфере и друштвено неприхватљивих понашања младих“

Наслов рада на енглеском језику: „Relationships Between Value Orientation, Family Atmosphere, and Socially Unacceptable Behaviors Among Youth“

- ✓ резултат сопственог истраживачког рада,
- ✓ да мастер/магистарски рад, у цјелини или у дијеловима, није био предложен за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- ✓ да су резултати коректно наведени и
- ✓ да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци, 14.10.2025.

Потпис кандидата

Самуел Мара

**Изјава којом се овлашћује Филозофски факултет/ Академија умјетности
Универзитета у Бањој Луци да мастер/магистарски рад учини јавно доступним**

Овлашћујем Филозофски факултет/ Академију умјетности Универзитета у Бањој Луци да мој мастер/магистарски рад, под насловом „Релације између вриједносне оријентације, породичне атмосфере и друштвено неприхватљивих понашања младих“, који је моје ауторско дјело, учини јавно доступним.

Мастер/магистарски рад са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату, погодном за трајно архивирање.

Мој мастер/магистарски рад, похрањен у дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце

Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

☒ 2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство - некомерцијално - без прераде

4. Ауторство - некомерцијално - дијелити под истим условима

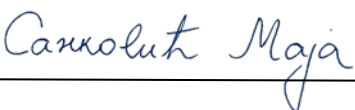
5. Ауторство - без прераде

6. Ауторство - дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци, 14.10.2025.

Потпис кандидата

**Изјава о идентичности штампане и електронске верзије
мастер/магистарског рада**

Име и презиме аутора: Маја Санковић

Наслов рада: „Релације између вриједносне оријентације, породичне атмосфере и друштвено неприхватљивих понашања младих“

Ментор: проф. др Сања Радетић Ловрић

Изјављујем да је штампана верзија мог мастер/магистарског рада идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци, 14.10.2025.

Потпис кандидата